

Matela, Jiří

Konstrukce s partikulí wa

In: Matela, Jiří. *Podmět v moderní japonštině*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2017, pp. 172-227

ISBN 978-80-210-8671-5; ISBN 978-80-210-8672-2 (online : pdf)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/137121>

Access Date: 30. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

6 KONSTRUKCE S PARTIKULÍ WA

Ve většině lingvistických prací, které se zabývají gramatikou japonského jazyka, bývá funkce partikule *wa* spojována s konceptem TÉMA.¹ Z hlediska informační struktury věty, která představuje jednu z tradičních rovin větné analýzy, však partikule *wa* není jediným prostředkem pro vyjádření TÉMATU. McClure (2000: 193–194) předkládá jako další výrazy s touto funkcí následující (označujeme podtržením):

(87) a) *Sono otoko o, uwasa-dóri no pureibói na n da.*

ten muž *o*, zvěst-podle GEN playboy LNK NMZ COP.

Ten muž je, přesně jak se o něm říká, playboy.²

b) *Boku datte icuka Jórop^{pa} ni iku.*

já TOP někdy Evropa DAT jde.NPST.

Já tedy jednou do Evropy pojedou.

c) *Otoko tte angai kandžóteki na mono ne.*³

muž TOP nečekaný emotivní LNK věc(MOD) SFP.

Muži jsou až nečekaně emotivní.

d) *Ašita no kaigi desu ga, nandži goro demašó ka.*

zítra GEN schůze COP ale, kolik.hodin přibližně vyjde.VOL SFP.

Ohledně té ztřežší schůze, v kolik hodin bychom tam měli být?

e) *Neko toieba, učí no wa amari seikaku ga jokunai jo.*

kočka TOP, domov GEN TOP příliš povaha NOM dobrý.NEG.NPST SFP.

Pokud bychom se bavili o kočkách, tak ta naše nemá příliš dobrou povahu.

f) *Gorufu nanka cumaranai jo.*

golf TOP nudný.NPST SFP.

Golf je pěkně nudný.

g) *Kono ken nicuite sukoši o-hanaši sasete itadakimasu.*

tato záležitost o trochu HON.mluví.AVF dělá.KAUZ.AVF přijme(AUX).NPST.

O této záležitosti si dovolím říci pár slov.⁴

Nutnost vyšetřovat všechny tyto (a další související) výrazy pro komplexní analýzu TÉMATU v japonštině by předpokládala postup od obsahu k formě. My však v této monografii volíme postup opačný – od formy k obsahu. Tento postup jsme aplikovali již na konstrukce s partikulí *ga* v předchozí kapitole. Zde nám umožní zabývat se obsahovým plánem konstrukcí s konkrétním gramatickým prostředkem – partikulí *wa*. Pokusíme se tak určit jednotné konstrukční schéma – funkci partikule *wa* – a porovnat naše závěry s prototypem PODMĚTU, jak jsme jej nastínili v oddíle 4.3, tj. jako spojení KONATELE a TÉMATU. Při hledání obecného schématu pro funkci partikule *wa* přitom i zde hodláme zohledňovat kognitivní faktory a konceptuální motivace.

V oddíle 6.1 představíme přehled konstrukcí s partikulí *wa*, jež budou předmětem naší analýzy. Oddíl 6.2 nabídne stručný přehled vybraných dosavadních přístupů k funkci či funkcím partikule *wa*. Jelikož, jak jsme již zmínili, partikule *wa* bývá nejčastěji spojována s konceptem TÉMA, nabídneme v oddíle 6.3 perspektivu TÉMATU jako prvku informační struktury. Stěžejním oddílem této kapitoly bude oddíl 6.4, v němž předložíme analýzu vybraných konstrukcí, jež obsahují partikuli *wa* ve spojení se jmenným

prvkem. Konstrukce [NP *wa*] však v japonštině není jediným typem konstrukcí, v nichž se partikule *wa* vyskytuje. V oddíle 6.5 se proto budeme věnovat konstrukcím, jež obsahují partikuli *wa* ve spojení se slovesným či adjektivním lexémem. Na základě jednotlivých analýz se potom v oddíle 6.6 pokusíme určit obecné schéma funkce partikule *wa*.

6.1 Základní přehled konstrukcí s partikulí *wa*

Naší snahou je provést analýzu takového vzorku konstrukcí s partikulí *wa*, který bude dostatečně reprezentativní a současně bude představovat dostatečně široké spektrum konstrukcí na to, aby bylo možno určit obecně platné schéma pro funkci partikule *wa* v jakémkoliv jejím případném užití. V této kapitole se tedy budeme věnovat především analýze následujících konstrukcí (konstrukce uvádíme s příklady konkrétních výpovědí):

(88) a) [NP *wa* NP]

Př.: *Tókjó wa Kanda no umare desu.*
Narodil jsem se v Kandě v Tokiu.

b) [NP *wa* NP COP]

Př.: „*Tomu wa dorobó desu*“
Tom je zloděj

c) [NP *wa* NP COP]

Př.: *Boku wa unagi desu.*
V mém případě to bude úhoř.

d) [NP *wa* NP *ga* PRED]

Př.: *Zó wa hana ga nagai.*
Sloni mají dlouhé choboty.

e) [NP *wa* NP *ga* NP COP]Př.: *Kaki rjóri wa, Hirošima ga honba desu.*

Pro ústřicová jídla je mekkou Hirošima.

f) [NP *wa* PRED]Př.: *Ičitaró wa konakatta.*

Ičitaró nepřišel.

Heisei wa omoširokunai.

Éra Heisei je nezajímavá.

g) [V_{AVF} *wa suru*]Př.: „*Mó naori wa šinai.*“

Uzdravit už se neuzdraví.

h) [ADJ_{AVF} *wa aru/nai*]Př.: „*Samuku wa arimasen ka.*“Zima ti není? (intonační prominentnost na slově není)⁵

Konstrukce [NP *wa* NP], kterou reprezentuje příklad (88a) a která může být součástí vět s různými typy přísudků, je do značné míry specifickým typem konstrukce s relativně omezeným výskytem. Jelikož tento typ konstrukce obsahuje [NP *wa*] ve zdánlivě atributivní funkci, budeme konstrukci [NP *wa* NP] porovnávat s konstrukcí [NP *no* NP], kde figuruje partikule *no*, jež má bezpříznakově právě funkci atributivní. Analýza funkce partikule *wa* v konstrukci [NP *wa* NP] se jeví být klíčovou mj. proto, že mnohé dosavadní analýzy chápou konstrukce typu [NP *wa* NP *ga* PRED] jako výsledek transformace z [NP *no* NP *ga* PRED]. Předpokládáme, že funkční charakteristiky partikule *wa* v konstrukci [NP *wa* NP] by se v určité míře měly projevat i v dalších typech konstrukcí. Příkladem (88b) reprezentovaná konstrukce [NP *wa* NP COP] představuje běžný typ konstrukce, jež Koike (2010) klasifikuje jako „tematickou větnou stavbu“ (*daisecu kóibun*). Ze sémantického hlediska bývá pak problematizována konstrukce typu (88c), která bývá označována pojmem „úhoří věta“ (*unagibun*). Specifičnost této konstrukce ve srovnání s konstrukcí typu (88b) spočívá v tom, že zatímco konstrukce (88b) reprezentuje „identifikační“ vztah mezi oběma jmennými

frázemi, „úhoří věta“ reprezentuje vztah jiný (Koike 2010: 71). I v případě konstrukce typu (88b) přitom lze pozorovat určité variace v typu vztahu mezi oběma jmennými frázemi, na což poukážeme níže. Konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED] bývá v literatuře označována za „dvoupodmětovou větu“ (*nidžúšugobun*), což je dáno přítomností jak tzv. tematické jmenné fráze, tak také nominativní jmenné fráze. V našem pojetí se nicméně o dvoupodmětové konstrukce nejedná, neboť PODMĚT vážeme pouze s nominativem.⁶ Vztah mezi tematickou jmennou frází a nominativní jmennou frází však vyžaduje pozornost, podobně jako případy vět s vícerym výskytem konstrukce [NP *wa*], které do analýzy rovněž zahrneme. Konstrukce typu (88d) se navíc liší od konstrukce typu (88e), neboť zatímco první zmíněná má v přísudku predikativ, druhá má přísudek tvořený jmennou frází se spnou. Hisaši Noda (1996) ve svém transformacionalistickém přístupu poukazuje také na strukturální rozdíly mezi konstrukcemi [NP *wa* NP *ga* ADJ] a [NP *wa* NP *ga* NP COP]. Konstrukci [NP *wa* PRED], jejímiž příklady jsou věty v (88f), budeme analyzovat především ve srovnání s konstrukcí [NP *ga* PRED], které jsme se věnovali v předchozí kapitole. Zaměříme se přitom mj. na charakteristiky predikativu, které ovlivňují míru příznakovosti té které konstrukce ve vzájemné diferenci. Konstrukce uvedené v příkladech (88g) a (88h) se zdánlivě vymykají otázce japonského PODMĚTU, neboť tento koncept pojíme primárně se jmennou frází, nikoliv se slovesy či adjektivy. Zmíněné konstrukce však souvisejí s otázkou informační struktury, která ve vymezení PODMĚTU hraje významnou úlohu, proto je v analýze nelze opomenout.

Předpokládaným výsledkem naší analýzy konstrukcí s partikulí *wa* je jednotné obsahové schéma této partikule, neboť máme od počátku snahu určit jednotné konstrukční schéma před tím, než do popisu vneseme funkční polysémii. Tento přístup je v dosavadních analýzách spíše ojedinělý, jak se pokusíme nastínit v následujícím oddíle.

6.2 Shrnutí dosavadních přístupů k funkci partikule *wa*

Některé z analýz konstrukce [NP *wa*] jsme již zmínili v kapitole 3. Většina dosavadních přístupů spatřuje u partikule *wa* více než jednu funkci. Podobně jako v případě partikule *ga*, která bývá analyzována se dvěma odlišnými (a v jistém ohledu protikladnými) funkcemi – označování subjektu vs. označování objektu –, shledávají různí autoři dvě protikladné funkce také u partikule *wa*. Kuno (1973) hovoří jednak o funkci označení tématu (*šudai*), jednak o funkci označení kontrastu (*taišó*). (89a) je podle Kuna příkladem funkce tématu, (89b) je příkladem funkce kontrastu:⁷

(89) a) *Taró wa gakusei desu.*

Taró TOP student COP.NPST.

Taró je student.

b) *Ame wa futte imasu ga, juki wa futte imasen.*

děšť TOP padá.AVF je(AUX).NPST ale, sníh TOP padá.AVF je(AUX).NEG.NPST.

Pršet prší, sníh ale nepadá.

Podobnou pozici jako Susumu Kuno zastává např. Hisaši Noda (1996), který pro funkci označení kontrastu používá pojem 対比^{taihi}. Noda (2015) dále rozvíjí analýzu této funkce v návaznosti na zkoumání tzv. vytýkání^{toritate} とりたて, kdy funkce *wa* jako vytýkácí partikule (*toritadedžoši*) spočívá ve vyjadřování „kontrasimilarity“ 反類似^{hanruidži} (zde je myšleno v podstatě totéž co „kontrast“ *taihi*) a je v opozici k funkci partikule *mo*, která vyjadřuje „similaritu“ 類似^{ruidži}.⁸ Koike (2002, 2010) na základě zmíněných dvou odlišných funkcí klasifikuje partikuli *wa* do dvou kategorií: *wa* jako kontextová partikule (係助詞^{kakari dzoši}) a *wa* jako příslovečná partikule (副助詞^{fukudzoši}).⁹ Příklad (89a) podle něj odpovídá užití kontextové partikule, příklad (89b) užití partikule příslovečně. Koike (2010) dále v návaznosti na předchozí výzkum (především studie Jošio Jamady a Daizaburó Macušity) popisuje funkci kontextové partikule *wa* v jednoduchých větách ve vztahu k prvnímu výskytu „nějaké konkrétní skutečnosti, která se na scéně promluvy u posluchače doposud nenacházela“

(Koike 2010: 72) – v těchto případech se podle Koikeho partikule *wa* neužívá.¹⁰ Ve větách s neurčitým či tázacím výrazem se partikule *wa* užívá tehdy, je-li jí označený výraz situován před daným neurčitým či tázacím slovem:

<p>(90) a) <i>Ii no wa icu?</i>
dobrý NMZ TOP kdy?
A hodí se ti to tedy kdy?</p>	<p><i>*Icu wa ii no?</i>
kdy TOP dobrý NMZ?
(int.) Kdy se ti to hodí?</p>
<p>b) <i>Kuru no wa dare?</i>
přijde.NPST NMZ TOP kdo?
Přijde tedy kdo?</p>	<p><i>*Dare wa kuru no?</i>
kdo TOP přijde.NPST NMZ?
(int.) Kdo tedy přijde?</p>

Koike tedy pojí funkci partikule *wa* s označením známé či staré informace. Tuto pozici identifikuje Takebajaši (2004: 131) jako jeden ze dvou základních typů teorií funkce partikule *wa*: „Teorie, které říkají, že partikuli *wa* pobírá prvek, který je známý nebo je brán jako známý.“ Za reprezentanty těchto přístupů Takebajaši označuje mj. Akira Macumuru (1916–2001), Te-cuja Kunihira (nar. 1929) či Susumu Óna (1919–2008). Příklady, jež mají dokládat tuto funkci partikule *wa*, uvádíme níže jako (91):

- (91) a) *Mukašimukaši, odžísan to obásan ga nakajoku kurašite ita. Odžísan wa, jama e šibakari ni, obásan wa kawa ni sentaku ni iku.*
předávno, dědeček KOM babička NOM svorně žije.AVF je(AUX).PST. dědeček TOP, hora ALL sběr.klestí DAT, babička TOP řeka DAT prádló DAT jde.NPST.
Kdysi dávno žili svorně dědeček a babička. Dědeček chodil do hor sbírat klestí a babička k řece prát.¹¹
- b) „*Nose-kun wa nangacu-umare dešita ka ne*“ *gaku no šikaku i,*
Nose TOP který.měsíc-narození COP.PST SFP SFP obroučka NOM čtyřhranný,
megane o kakete hóbone no togatta Nose o, Jamaširo wa
brýle ACC zavěsí.AVF lícní.kosti NOM je.ostrý.PST Nose ACC, Jamaširo TOP
šómen kara micumeru jó ni šite kíta. „Wataši?...”“

předek ABL hledí.ANF jako LNK dělá.AVF ptá se.PST. já?

„A kdy že ty seš vlastně narozenej“, zeptal se Jamaširo a snažil se přitom hledět na Noseho s jeho hranatými brýlemi a ostře řezanými lícními kostmi zpříma. „Já? ...“

Výraz *Odžisan wa* v druhé větě (91a) označuje entitu (dědečka), která figuruje již v první větě. V druhé větě se tedy jedná o prvek z kontextu již známý. (91a) rovněž ilustruje, že pojetí partikule *wa* jako výrazu, jenž označuje „známý prvek“, předpokládá rozšíření perspektivy za hranice jedné věty či klauze. V příkladu (91b) se mluvčí (Jamaširo) táže na věk adresáta (Nose), jenž je v dané situaci v místě promluvy přímo přítomen. I zde tedy lze Noseho pokládat za prvek známý, přestože tento nebyl Jamaširem zmíněn v předchozí výpovědi.

Na tomto místě lze dosavadní přístupy k funkcím partikule *wa* shrnout následovně:

- i. Partikule *wa* označuje TÉMA, tematický prvek.
- ii. Partikule *wa* označuje do kontrastu vytknutý prvek.
- iii. Partikule *wa* označuje prvek, jenž je v kontextu promluvy známý.

V přístupech některých autorů se charakteristiky i. a iii. mohou do určité míry překrývat. Např. Kuno o tématu (*šudai*) hovoří následovně:

„To, co se může stát tématem, je osoba či entita, která se již v konverzaci objevila, tj. jmenná fráze, která označuje prvek, jenž je registrován v seznamu protagonistů současné konverzace.“ (Kuno 1973: 28)

Kuno tedy pojí téma s prvkem, jenž je již dostatečně známý z kontextu promluvy. Noda (1996: 3) téma charakterizuje jako „substantivum, které se jeví být v centru pozornosti posluchače.“ Iori (2001: 87) téma definuje jako „prvek, jenž vymezuje obsahový rámec toho, o čem chceme v dané větě hovořit.“ Podobně také NKBKK (2009b: 175) označuje pojmem téma „prvek, který označuje to, o čem vypovídá daná věta.“¹²

Motivem pro naši analýzu konstrukcí s partikulí *wa* je především skutečnost, že všechny tři výše zmíněné dosavadní přístupy jsou v určitém ohledu problematické. V pracích, jež operují s polyfunkčností partikule *wa* (jako jsou např. zmíněné práce Kuna či Nody), není v žádném ohledu řešena příčina oné polyfunkčnosti. Jinými slovy, autoři nijak neřeší to, jak je možné, že jedna jazyková forma s sebou nese vícečetně odlišné (a často protikladné) funkce. Přístupy, jež partikuli *wa* spojují s vyjádřením TÉMATU a kontrastu, také často opomíjejí případy, v nichž *wa* zjevně plní funkce odlišné. Za takové případy lze označit (92) níže:

(92) a) *Sonna hon, daremo jomi wa šinai jo.*

taková kniha, nikdo čte.AVF TOP dělá(AUX).NEG.NPST SFP.

Takové knihy, ty nikdo nečte.

b) *Josete wa kaesu nami o mite iru to, kokoro ga*

přiblíží.se.AVF TOP vrátí.ANF vlny ACC vidí.AVF je(AUX) CND, mysl NOM

šizumarimasu jone.

zklidní.se.NPST SFP.

Je uklidňující dívat se na to, jak se vlny odrážejí od pobřeží a vracejí zpátky do moře.¹³

Příklad (92a) reprezentuje konstrukci [V_{AVF} *wa suru*] (viz též (88g)). Z hlediska informační struktury věty zde za TÉMA označíme spíše výraz *sonna hon* (ta kniha), partikule *wa* zde především zdůrazňuje zápornou polaritu predikátu. Výraz *josete wa kaesu* v (92b) je příkladem ustálené konstrukce vyjadřující opakovanou realizaci akce vyjádřené slovesem. Daná vztažná klauze vyjadřuje opakovaný pohyb vln směrem k pobřeží a jejich návrat směrem do moře. Přístupy, jež partikuli *wa* spojují s funkcí označení známé informace, jsou problematické v konfrontaci s příklady typu (93):

(93) a) A: *Saikin nanika undó šiteru?*

nedávno něco pohyb dělá.AUX.NPST?

Děláš v poslední době nějaký sport?

B: *Radžio taisó wa jatteru.*

rádio cvičení TOP dělá.AUX.NPST.

Cvičím podle rádia.

b) (Odpověď na otázku po místě narození)

Wataši, Tókjó wa Kanda no umare desu.

já, Tokio TOP Kanda GEN narození COP.

Já jsem narozený v Kandě v Tokiu.¹⁴

O výrazu *radžio taisó* (cvičení podle rádia) v druhé výpovědi (93a) i o výrazu *Tókjó* (Tokio) v (93b) lze jen těžko tvrdit, že vyjadřuje informaci známou z předchozího kontextu.

Navzdory výše zmíněným problémům je pojetí partikule *wa* jako morfému, jenž označuje TÉMA, v současnosti obecně převládající. Samotný koncept TÉMA však bývá v lingvistice chápán různě. Abychom předešli nejasnostem při dalším výkladu, věnujeme následující oddíl představení vybraných přístupů ke konceptu TÉMA jako prvku informační struktury.

6.3 Pojetí TÉMATU jako prvku informační struktury

Otázka informační struktury věty či výpovědi z obecně jazykovědné perspektivy je sama o sobě komplikovanou záležitostí, kterou doprovází bohaté spektrum rámcově ukotvených pojmů. Daneš (1985: 187) poukazuje na skutečnost, že aktuální členění se jeví „na jedné straně jako komplex, svazek („balík“) jevů v podstatě různých, avšak vzájemně propojených a značně afinních [...]“. V kontextu přístupů, jež vycházejí z českého lingvistického prostředí, se v souvislosti s TÉMATEM můžeme setkat mj. s pojmy „východisko výpovědi“, „(kontextově) zapojená část“, „základ“ či „známá informace“.¹⁵ Ne vždy různá označení odpovídají témuž konceptu, což vyplývá mj. z odlišností v teoreticko-metodologických východiscích daných přístupů.

Počátky soustavného a systematického zkoumání aktuálního členění či informační struktury v českém prostředí dáváme do souvislostí s výzkumy

Viléma Mathesia (1882–1945), od něž lze odvíjet přístupy další. Ty lze v jejich současné podobě rozdělit přinejmenším do tří skupin: i) přímé pokračování, rozvíjení a doplňování Mathesiova aparátu v pracích Františka Daneše (1919–2015) a jeho spolupracovníků; ii) teorie tzv. funkční větné perspektivy, rozvíjená okruhem lingvistů kolem Jana Firbase (1921–2000) a Aleše Svobody (1941–2010); iii) přístupy, jež zasazují informační strukturu do teorie tzv. funkčního generativního popisu (skupina kolem Petra Sgalla (nar. 1926), Evy Hajičové (nar. 1935) aj.). Za jedno ze specifík funkčně generativního přístupu lze přitom označit to, že jevy informační struktury situuje na tektogramatickou (tedy významovou) rovinu VĚTY, zatímco například Daneš analyzuje tyto jevy na rovině VÝPOVĚDI (nikoliv na rovině větné struktury). V řadě jiných ohledů se zmíněné tři české přístupy vzájemně shodují či doplňují. Vedle toho existuje i tradice zkoumání informační struktury z hlediska výstavby textu.¹⁶ Výzkum informační struktury mimo české lingvistické prostředí pak reprezentují mj. Michael Halliday, Susumu Kuno, Wallace Chafe a další, jejichž práce v jistých ohledech na české výzkumy reagují, představují však samostatné teoretické rámce.

V našem pojetí je TÉMA (podobně jako PODMĚT) především prototypovou kategorií (viz oddíl 4.3). Lze proto kromě prototypových jevů, jakými jsou např. neostré hranice dané kategorie či absence konečné množiny podmínek pro její vymezení, očekávat také určité hierarchické uspořádání prvků této kategorie na různých úrovních. Wallace Chafe (1994) hovoří o „tématu základní úrovně“ (*basic-level topic*) a o tématech vyšší a nižší úrovně (*supertopic, subtopic*). Podobně i František Daneš (1985) hovoří o tématu výpovědi ve vztahu k „hypertématu“. Má-li být konstrukce [NP *wa*] v určitém smyslu reprezentací TÉMATU (či má-li být přinejmenším v nějakém vztahu k TÉMATU), je naší snahou tuto skutečnost popsat a doložit, a to mj. s ohledem na hierarchické uspořádání kategorie TÉMA. Obecně našim potřebám uchopení TÉMATU v japonštině zřejmě nejlépe vyhovuje pojetí Jeanne van Oosten (1986), která k problému přistupuje z perspektivy kognitivní lingvistiky.

Jak poukazuje van Oosten (1986), snahy charakterizovat TÉMA na základě výčtu nutných a postačujících podmínek jsou obecně problematické. Vlastnosti jako stará/známá informace, pozadí, centrum pozornosti, před-

mět hovoru apod., jež bývají často uváděny jako základ TÉMATU, jsou všechny součástí prototypu kategorie TÉMA, v méně prototypických případech nemusí některá (či více) z těchto vlastností být nutně zastoupena. Sdružování dílčích konceptů do větších celků je přitom přirozenou součástí utváření kognitivního prototypu. V případě prototypického TÉMATU lze potom stanovit jednu obecnou vlastnost, kterou lze chápat jako nutnou, nikoliv však jedinou postačující podmínku pro kategorizaci určitého prvku coby členu kategorie TÉMA – vyjadřování toho, o čem se hovoří.¹⁷ Je však současně zapotřebí rozlišovat různé druhy TÉMATU. Na jednu stranu lze v jazyce spatřovat dichotomii **textového tématu** (*discourse topic*) a **větného tématu** (*sentence topic*), současně pak lze TÉMA nahlížet jako kategorii hierarchicky uspořádanou. Van Oosten navrhuje k této hierarchizaci přistupovat stejně jako k uspořádání jiných prototypových kategorií, tj. skrze uznání báze roviny (*basic level*), roviny nadřazené (*super-ordinate level*) a roviny podřazené (*sub-ordinate level*). Při analýze konkrétních textů pak lze jednak popisovat povahu vztahů textového a větného tématu, jednak také zkoumat vztahy mezi dílčími vlastnostmi prototypického TÉMATU, konkrétní formální textové projevy témat různých úrovní apod.

Textové téma je evokované schéma či scéna, jež je pro daný text v určitém bodě komunikace relevantní (van Oosten 1986: 32, 35). Může mít též podobu určité generalizace či hodnocení. Rovněž se jedná o prvek, jenž zaručuje koherentnost a ucelenost textu. Je přitom zapotřebí textové téma odlišovat od větného tématu, neboť zatímco větné téma předpokládá formu konkrétního slova či fráze ve větě, k textovému tématu nemusí nutně explicitně odkazovat žádný konkrétní výraz v daném textu. Textové téma je přitom nezbytně nutné k tomu, aby bylo možno výpověď řádně interpretovat.¹⁸ Textové téma a větné téma jsou vnímána jako dva různé „typy“ TÉMATU, pojmy „téma báze roviny“, „téma nadřazené roviny“ a „téma podřazené roviny“ pak představují kategorizaci TÉMATU. Zmíněná dvě dělení je tedy taktéž nutno rozlišovat. Van Oosten k tomu uvádí následující:

„Rozlišování mezi textovými či větnými tématy na jednu stranu a tématy nadřazené, báze či podřazené roviny na druhou stranu člověku umožňuje pozorovat

vzájemné působení textových a větných témat: jak se textové téma může stát větným tématem a pak opět obnovit svůj status textového tématu. Navíc rozlišování mezi tématy nadřazené, báзовé a podřazené roviny umožňuje popsat ještě jeden způsob, jak se může větné téma měnit, zatímco text je stále koherentní. Nejen že člověk může změnit téma báзовé roviny v rámci jednoho tématu nadřazené roviny, ale může také přepínat z báзовé roviny na rovinu podřazenou (stejně jako na rovinu nadřazenou) a zase zpátky.“ (van Oosten 1986: 33–34)

Jak již bylo zmíněno výše, větné téma se ve větě vyskytuje jako výraz, jenž váže obsah věty k některému z textových témat – jedná se o zástupce, reprezentanta daného textového tématu v konkrétní větě. Prototypickým větným tématem je téma báзовé roviny, výraz, jenž odkazuje k nejvýznačnějšímu participantu dané evokované scény či schématu. Tento reprezentant slouží k tomu, aby evokoval celou scénu či schéma, jíž je součástí, tedy aby evokoval textové téma, jež je z hlediska kategorizace tématem nadřazeným.

Je-li při popisu struktury japonského jazyka konstrukce [NP *wa*] klasifikována jako „téma“, odpovídá tato klasifikace v kognitivně orientovaném přístupu nastíněném výše pojmu „větné téma“ (*sentence topic*). Jmenná fráze, která je doplněna partikulí *wa*, v tomto případě představuje výraz, o němž van Oosten hovoří jako o „reprezentantu“ (*representor*). Van Oosten (1984: 380) jako příklad pro japonštinu uvádí výraz *sakana* v příkladu (94):

(94) *Sakana wa tai ga oišii.*

ryba TOP pražma NOM chutný.NPST.

Co se týče ryb, tak pražma je chutná.

V dalším výkladu tedy bude naší snahou posoudit, zda funkce partikule *wa* v různých konstrukcích v japonštině skutečně spočívá v signalizaci větného tématu, a pokusíme se popsat nejen obecné konstrukční schéma konstrukce [NP *wa*], ale i jednotnou funkci partikule *wa*, jak se projevuje v konstrukcích se jmenovou frází i v konstrukcích jiných.

6.4 Konstrukce [NP *wa*]

V jednotlivých částech tohoto oddílu si budeme brát za objekt analýzy konstrukci [NP *wa*] s cílem odhalit její obecné konstrukční schéma, tj. s cílem popsat její obsahový plán. Díky meronymické povaze konstrukcí můžeme analýzu rozdělit do několika částí podle toho, v jaké větné konstrukci se [NP *wa*] vyskytuje. Konstrukce, které jsou objektem našeho zájmu, jsme stručně shrnuli v oddíle 6.1 (viz příklady (88a)–(88f)). Začneme tedy konstrukcí [NP *wa* NP].

6.4.1 Konstrukce [NP *wa* NP]

Konstrukce [NP *wa* NP] bývá obecně mimo centrum pozornosti analýz japonského podmětu či funkcí partikule *wa*. Noda (1996: 41) ji označuje za „poměrně specifickou záležitost, která se objevuje pouze ve stylově omezených textech.“ Pro naši studii je analýza této konstrukce klíčová z několika důvodů. V první řadě má postihnout otázku spojování konstrukce [NP *wa*] s konceptem TÉMA. Zatímco někteří autoři klasifikují jmennou frázi v rámci této konstrukce jako vyjádření TÉMATU, jiní autoři tyto postoje odmítají. Kromě toho, jak jsme uvedli v oddíle 6.1, analýza konstrukce [NP *wa* NP] se jeví jako relevantní ve vztahu k analýze jiných konstrukcí s partikulí *wa*, v nichž je k [NP *wa*] přístupováno jako k výsledku transformace (topikalizace) konstrukce [NP *no*], tj. např. tzv. „sloní věty“ (viz příklad (88d)). Je tedy namístě objasnit funkci [NP *wa*] ve vztahu k atributivnímu rozvíetí. Konstrukci [NP *wa* NP] v našem pojetí ilustrují následující příklady:

(95) a) (Odpověď na dotaz po místě narození)

Tókjó wa Kanda no umare desu.

Tokio TOP Kanda GEN narození COP.

Narodil jsem se v Kandě v Tokiu.

b) *Kóiu „ošare na eiga“ ni niau bašo wa doko ka to mite*

takový „stylový LNK film“ DAT lidí.NPST místo TOP kde SFP CON vidí.AVF

itara, gurume no Takahaši Jukihiro ga furansu rjóri no

je(AUX).CND, gurmán GEN Takahaši Jukihiro NOM francouzské jídlo GEN

zairjó o kai ni iku tokoro wa, Minato-ku wa

suroviny ACC kupuje.AVF DAT jde.ANF místo TOP, čtvrť.Minato-ku TOP

Hiroo ni aru kókjú súpá, Meidžija.

Hiroo DAT je.AVF prvotřídní supermarket, Meidžija.

Pokud bychom se měli poohlédnout po místě, jež by se hodilo k takto „stylovému filmu“, pak to, kam gurmán Jukihiro Takahaši chodí nakupovat suroviny na francouzská jídla, je Meidžija, prvotřídní supermarket, který je v Hiroo ve čtvrti Minato-ku.

c) *Mada Kanada wa Kebekku-ši ni kite mamonakatta koro,*

ještě Kanada TOP Quebec DAT přijde.AVF je.to.okamžik.PST období,

Ravaru daigaku no rjó ni sunde ita.

Laval univerzita GEN kolej DAT bydlí.AVF je(AUX).PST.

V době, kdy jsem byl v Quebecu v Kanadě teprve krátce, jsem bydlel na koleji Lavalovy univerzity.

d) *„Okjakusan, dočira kara oide nasaimašita na“ /*

host, kde ABL HON.přijde.AVF dělá(HON.AUX).PST SFP

„Hai, Jamaguči-ken wa Šimonoseki kara kimašita“

ano, prefektura.Jamaguči TOP Šimonoseki ABL přijde.PST

„A odkud ráčíte být?“ / „No, pocházím z Šimonoseki v prefektuře Jamaguči“

e) *Edo džidai wa Bunsei no koro jori edokko-tači ni ai-sareru nigirizuši.*

Edo období TOP Bunsei GEN období ABL edokko DAT miluje.PASS.ANF nigirizuši.

Nigirizuši oblíbené rodilými Tokijci už od éry Bunsei v období Edo.¹⁹

Příklady (95a–d) dokládají užití konstrukce [NP wa NP] v různých typech konstrukcí, jako je konstrukce se jmenným přísudkem a sponou (příklad

(95a)), přívlastková klauze s existenčním slovesem (příklad (95b)) či slovesné klauze (příklady (95c) a (95d)). Z hlediska sémantického potom příklad (95e) dokládá, že užití konstrukce [NP *wa* NP] se neomezuje pouze na situace s uvedením informace o místě, což byl případ příkladů předchozích.

V prvním plánu analýzy je třeba zhodnotit, zda a do jaké míry [NP *wa*] v rámci konstrukce [NP *wa* NP] vykazuje vlastnosti TÉMATU, respektive jeho prototypu. Jak jsme zmínili v předchozím oddíle, základní vlastností prototypického TÉMATU je vyjadřování toho, o čem se hovoří (*aboutness*). Příkladem je výraz *Wašinton* (Washington) v (98), který lze také označit za větné téma v dané výpovědi.

- (96) *Wašinton wa Amerika no šodai daitórijó desu.*
 Washington TOP Amerika GEN první prezident COP.
 Washington je první americký prezident.

Při srovnání funkce konstrukce [NP *wa*] v příkladu (96) s konstrukcí [NP *wa*] v příkladech (95) je patrné, že nejsou totožné. V příkladu (96) je Washington tím, o čem daná výpověď hovoří. To, co následuje, je rematická část, tj. o Washingtonovi je řečeno, že je prvním americkým prezidentem. Rematická část *Amerika no šodai daitórijó desu* (je to první americký prezident) přitom představuje celý zbytek dané výpovědi. Oproti tomu výrazy *Tókjó*, *Minato-ku*, *Kanada*, *Jamaguči-ken* a *Edo džidai* nejsou ve vztahu k rematické části výpovědi v příkladech (95) tím, o čem se hovoří. Onoe (1995) naznačuje, že TÉMA bývá ve vztahu k rematické části v roli tzv. „objektu explanace“ (説明対象). Zatímco takovému pojetí TÉMATU výraz *Wašinton wa* v příkladu (96) odpovídá, výrazy *Tókjó wa*, *Minato-ku wa*, *Kanada wa*, *Jamaguči-ken wa* a *Edo džidai wa* v příkladech (95) lze za „objekt explanace“ považovat s těžší. Současně, jak poukazuje Noda (1996: 40–41), konstrukce [NP *wa*] v tomto typu výpovědí (příklady (95)) nemá platnost až do konce věty. V neposlední řadě, jak dokládá např. (93b) či (97) níže, role TÉMATU, tak jak ji specifikujeme, je v těchto konstrukcích již většinou obsazena jiným výrazem (v příkladu (97) vyznačeným dvojím podtržením).

- (97) *Wataši wa 1924nen 4gacu 4ka, Tókjó wa Meguro Fudó kaiwai ni umareta.*
 já TOP čtvrtého dubna 1924, Tokio TOP Meguro Fudó sousedství DAT narodí.se.PST.
 Já jsem se narodila 4. 4. 1924 poblíž Fudóova chrámu v Meguru v Tokiu.²⁰

Konstrukce [NP *wa*] v (96), podobně jako v pořadí první [NP *wa*] v příkladu (97), tedy má charakter TÉMATU, konstrukce [NP *wa*] v příkladech (95), stejně jako výraz *Tókjó wa* v příkladu (97), však za TÉMA v tomto ohledu označit nelze. Konstrukcemi typu (96) se budeme podrobněji zabývat v části 6.4.2.

Podle Nody (1996) je přirozené vnímat konstrukci [NP *wa* NP] jako vyjádření genitivního pádu, tj. téhož syntaktického vztahu, který vyjadřuje konstrukce [NP *no* NP]. Je tedy namístě porovnat tyto dvě konstrukce ve vztahu k funkci adnominálního rozvití. (98) je příkladem použitelnosti obou partikulí, *wa* i *no*, v pozici adnominálního rozvití. Oproti tomu (99) je příkladem omezení v užití partikule *wa*.²¹

- (98) a) *Wataši, Tókjó no Kanda no umare desu.*
 já, Tokio GEN Kanda GEN narození COP.
 Já jsem narozený v tokijské Kandě.
- b) *Wataši, Tókjó wa Kanda no umare desu.*
 já, Tokio TOP Kanda GEN narození COP.
 Já jsem narozený v Kandě v Tokiu.
- (99) a) *Wataši, Tókjó no hazure no umare desu.*
 já, Tokio GEN periferie GEN narození COP.
 Já jsem narozený na tokijské periferii.
- b) **Wataši, Tókjó wa hazure no umare desu.*
 já, Tokio TOP periferie GEN narození COP.
 (int.) Já jsem narozený na tokijské periferii v Tokiu.

Zatímco v příkladech (98) nemá užití partikule *no* vs. *wa* vliv na přirozenost vyjádření, v příkladu (99) je interpretačně přijatelná pouze varianta adnominálního rozvití s partikulí *no*. Jelikož příklady (98) a (99) se formálně liší pouze rozvíjenou jmennou frází za vyšetřovanou partikulí *no* (re-

spektive *wa*), je namísto usuzovat, že právě v povaze této jmenné fráze spočívá omezení pro užití partikule *wa* ve funkci adnominálního rozvití. Níže porovnejme variantu příkladů (98) a (99) bez iniciální adnominální fráze:

(98) c) *Wataši, Kanda no umare desu.*

já, Kanda GEN narození COP.

Já jsem narozený v Kandě.

(99) c) **Wataši, hazure no umare desu.*

já, periferie GEN narození COP.

(int.) Já jsem narozený na periferii.

Je-li vztah jmenných frází v přívláskových konstrukcích sémanticky vztahem <CELKU> a <ČÁSTI>, pak příklad (99c) ve vztahu k (99a) a (99b) ilustruje, že konstrukci [NP *wa* NP] v japonštině nelze použít v situacích, kdy je iniciální jmenná fráze (která vyjadřuje <CELEK>) informačně významná natolik, že bez její přítomnosti by výpověď pozbyla svoji informační hodnotu a přestala by být interpretovatelná. V případě (99c) není specifikováno, vůči čemu je místo narození mluvčího periferií, proto daná výpověď vyznívá nepřirozeně. Oproti tomu přívlásková konstrukce [NP *no* NP] není výše uvedeným sémantickým omezením zatížena. Toto omezení pro konstrukce [NP *wa* NP] je dále podmíněno nedosažitelností informace, již vyjadřuje [NP *wa*], z kontextu. Zde popsané omezení lze opět doložit na konstrukcích, v nichž nefigurují informace o místě:

(100) (Odpověď na dotázání po datu narozenin)

a) *I2gacu no I6niči desu.*

prosinec GEN šestnáctého COP.

16. prosince.

b) **I2gacu wa I6niči desu.*

prosinec TOP šestnáctého COP.

(int.) 16. v prosinci.

c) **16niči desu.*

šestnáctého COP.

(int.) Šestnáctého.

Na tomto místě shledáváme, že omezení, která platí pro užití konstrukce [NP *wa* NP], vycházejí z funkce partikule *wa*, tedy z konstrukčního schématu konstrukce [NP *wa*]. Je zřejmé, že vztah dvou jmenných frází v konstrukci [NP *wa* NP] není ryze vztahem přívlastkově modifikujícího a modifikovaného, jako je tomu v případě konstrukce [NP *no* NP]. Vztah přívlastku a modifikované jmenné fráze je uceleným a vyváženým vztahem atribuce. Týká se to výrazů *Tókjó no Kanda* (tokijská Kanda), *Tókjó no hazure* (tokijská periferie) i *12gacu no 16niči* (16. prosinec). Oproti tomu vztah jmenných frází v [NP *wa* NP] je v určitém ohledu neucelený a nevyvážený. Tato neucelenost má za následek omezení v užívání zmíněné konstrukce, jak jsme je nastínili výše. Ze srovnání příkladů (98b) a (98c) také vidíme, že přítomnost [NP *wa*], tj. sémantického prvku <CELEK>, není pro fungování dané výpovědi nezbytně nutná. Konstrukce [NP *wa*] v rámci [NP *wa* NP] je tedy vědomým vnesením informačního prvku <CELEK> (oproti prvku <ČÁST>, vyjádřenému druhou jmennou frází) na scénu výpovědi.

Pouhá prezentace, uvedení určitého participantu na scénu výpovědi, se však v japonštině nemusí nutně realizovat skrze [NP *wa*]. Srovnajme příklady (101a) a (101b) níže:

(101) a) *Wataši wa Tókjó ø Fukagawa no ningen de, kazoku no*

já TOP Tokio ø Fukugawa GEN člověk COP.AVF, šlechta GEN

šakai to wa tói sodači desu.

společnost KOM TOP vzdálený výchova COP.

Já jsem člověk z Tokia, Fukagawy, a moje výchova byla vzdálená šlechtické společnosti.

b) *Wataši wa Tókjó wa Fukagawa no ningen de, kazoku no*

já TOP Tokio TOP Fukugawa GEN člověk COP.AVF, šlechta GEN

šakai to wa tói sodači desu.

společnost KOM TOP vzdálený výchova COP.

Já jsem člověk z tokijské Fukagawy, a moje výchova byla vzdálená šlechtické společnosti.²²

Příklad (101a) ilustruje, že prosté uvedení určitého participanta na scénu výpovědi se v japonštině odehrává pomocí konstrukce [NP \emptyset]. Konstrukce [NP *wa*] tedy má ve vztahu k funkci prezentace participanta na scénu výpovědi specifický příznak. Tímto příznakem je vyzdvižení prvku, jenž je na výpovědní scénu uváděn, jako něčeho prominentního. Tato prominentnost participantu, jenž vyjadřuje <CELEK>, oproti participantu, jenž vyjadřuje <ČÁST>, je zdrojem nevyváženosti jmenných frází v konstrukci [NP *wa* NP], což odlišuje tuto konstrukci od přívlastkové konstrukce [NP *no* NP]. Funkcí partikule *wa* je zde tedy prominentní uvedení určitého participanta na scénu výpovědi.

Jmenná fráze, která v konstrukci [NP *wa* NP] předchází partikuli *wa*, má díky funkci, kterou jsme pro tuto partikuli stanovili výše, jisté specifické vlastnosti. Z těchto vlastností vyplývá funkce [NP *wa*] v rámci zde vyšetřovaných konstrukcí. Je zjevné, že [NP *wa*] v konstrukci určitou specifickou funkci má, neboť v opačném případě bychom pro samotnou přítomnost daného výrazu ve větě jen obtížně hledali odůvodnění – jak jsme naznačili výše, věty typu *Tókjó wa Kanda no umare desu*. (Jsem narozený v Kandě v Tokiu.) mohou fungovat i bez iniciální [NP *wa*]: *Kanda no umare desu*. (Jsem narozený v Kandě.). Specifickou vlastností, kterou iniciální jmenná fráze v konstrukci [NP *wa* NP] získává skrze funkci partikule *wa*, je její relativní význačnost (*salience*) oproti následujícím (rematickým) prvkům. Skrze svoji význačnost plní [NP *wa*] funkci usnadnění interpretace výpovědi, neboť právě iniciální prezentace význačného <CELKU> usnadňuje interpretaci následujících relativně méně význačných <ČÁSTÍ>.

Na tomto místě můžeme shrnout dosavadní analýzu následujícím způsobem: funkcí, tj. konstrukčním schématem [NP *wa*] v rámci konstrukce [NP *wa* NP], je prominentní uvedení určitého participanta na scénu výpovědi, aby byla díky význačnosti tohoto participanta usnadněna interpretace prvků následujících, relativně méně význačných. V následující části se zaměříme

na konstrukce [NP *wa* NP COP] s cílem zjistit, zda výše popsané konstrukční schéma [NP *wa*] lze aplikovat i na ně. Toto konstrukční schéma přitom budeme konfrontovat s jinými funkcemi partikule *wa*, které bývají zmiňovány v literatuře a které jsme představili v oddíle 6.2.

6.4.2 Konstrukce [NP *wa* NP COP]

Jak jsme již v této knize několikrát uvedli, konstrukce [NP *wa* NP COP] je běžně pokládána za základní konstrukci s větným tématem.²³ Koike (2010) o ní hovoří jako o tematické větné stavbě, která se skládá z tematické části (*daimokubu*) a komentáře (*kaisecubu*) a která je zpravidla užívána pro vysvětlování či vyjadřování subjektivního hodnocení mluvčího (Koike 2010: 82; viz též 3.2.4). Příklady této konstrukce uvádíme níže:

(102) a) „*Tomu wa dorobó desu*“

Tom TOP zloděj COP

Tom je zloděj

b) *Wašinton wa Amerika no šodai daitórijó desu.*

Washington TOP Amerika GEN první prezident COP.

Washington je první americký prezident.

c) *Boku wa Jamada Taró da.*

já TOP Jamada Taró COP

Já jsem Taró Jamada.

d) *Boku wa Nihondžin da.*

já TOP Japonec COP

Já jsem Japonec.²⁴

Konstrukce [NP *wa*] bývá nejčastěji klasifikována jako TÉMA (*šudai*, *daimoku*), které, jak jsme předvedli v oddíle 6.2, nelze ztotožňovat s vyjádřením

známé/staré informace. Autoři jako Susumu Kuno, Hisaši Noda, William McClure a další však současně poukazují na skutečnost, že z hlediska funkce může tato konstrukce kromě vyjádření TÉMATU plnit také funkci vyjádření kontrastu (viz 6.2). Ta může být aktualizována i v konstrukci [NP *wa* NP COP], takže „tematická“ interpretace [NP *wa*] či „kontrastivní“ interpretace téže konstrukce je primárně závislá na kontextu.²⁵ Existují přitom různé teorie o vzájemných vztazích obou funkcí. Tyto teorie shrnuje Noda (1996: 274–276).²⁶ Pojetí „tématu“ a „kontrastu“ jako dvou odlišných funkcí téže konstrukce nicméně odporuje konstrukčnímu principu vztahu právě jedné jazykové formy a právě jednoho obsahu, z kterého v naší práci vycházíme. V našem pojetí tedy předpokládáme jedno obecné konstrukční schéma pro [NP *wa*], které je obsahovým plánem dané konstrukce a které se může manifestovat v podobě tématu, kontrastu, vytykání apod. Zde se pokusíme popsat toto konstrukční schéma tak, aby bylo platné pro široké spektrum případů konstrukce [NP *wa* NP COP]. Vyjdeme přitom z funkce partikule *wa* v konstrukci [NP *wa* NP], jak jsme ji uvedli v předchozí části.

Koike (2010) poukazuje na různorodost sémantických vztahů mezi jmennými frázemi v konstrukci [NP *wa* NP COP]. Příklad (102c) výše je podle něj ukázkou identifikačního vztahu – obsah výrazu *boku* (já) je conceptualizován jako totožný s obsahem výrazu *Jamada Taró* (Taró Jamada, osobní jméno). Oproti tomu příklad (102d) je podle Koikeho ukázkou vztahu přidružení – obsah výrazu *boku* (já) je conceptualizován jako začleněný do kategorie, která je vyjádřena výrazem *Nihondžin* (Japonci). Variantami vztahu entity a kategorie jsou také příklady (103), kde (103a) klasifikujeme jako Koikeho případ vztahu přidružení a (103b) jako případ vztahu vyčlenění. O případech typu (103a) lze hovořit jako o „inkluzivní tematické konstrukci“, o případech typu (103b) pak jako o „selektivní tematické konstrukci“:²⁷

(103) a) *Boku wa gakusei desu.*

 já TOP student COP

 Já jsem student.

b) *Gakusei wa boku desu.*

student TOP já COP

Student jsem já.

V obou případech konstrukce [NP *wa*] vyjadřuje na úrovni dané věty referenční bod.²⁸ Kontext přitom určuje, zda má být jako referenční bod konceptualizována význačná entita (příklad (103a)), či reprezentant kategorie (příklad (103b)). V příkladu (104) je na základě kontextu jako referenční bod vhodný pouze výraz *gakusei* (student), výraz *boku* (já) pak nikoliv:

(104) A: „*Kono naka ni wa, gakusei ga hitori madžitte imasu.*“

tento uvnitř DAT TOP, student NOM jeden zamíchá.se.AVF je(AUX).NPST.

Tady mezi vámi je zamíchán jeden student.

B: „*Gakusei wa dare desu ka?*“

student TOP kdo COP SFP?

Kdo (z vás) je ten student?

a) C: „*Gakusei wa boku desu.*“

student TOP já COP.

Ten student jsem já.

b) C: *„*Boku wa gakusei desu.*“

já TOP student COP.

Já jsem student.

TÉMA (hovoříme o „věttném tématu“, viz 6.3) se zde tedy jeví jako referenční bod, jenž je na scénu výpovědi uveden jako prominentní prvek skrze funkci partikule *wa* (viz 6.4.1). Jelikož hlavním nositelem predikačního náboje (a tedy jádrem věty) je v konstrukci [NP *wa* NP COP] konstrukce [NP COP], je třeba pro TÉMA hledat v rámci věty jinou než predikační větotvornou funkci. Touto funkcí je pro nás vymezení predikačního rámce. Podobné stanovisko zaujímá např. Wallace L. Chafe k věttnému tématu

v čínštině, když říká, že jeho funkcí je „nastavit prostorový, časový či individuální rámec, uvnitř kterého platí hlavní predikace.“²⁹ Oka (2013: 105) podává následující definici schématu vztahu dvou jmenných frází v konstrukci [NP wa NP] (X wa Y): „X je referenční bod, v jehož dosahu (místě) je určen objekt Y.“³⁰ Užití metafory prostoru či místa při specifikaci funkce konstrukce [NP wa] není v tomto případě nahodilé, neboť samotný koncept TÉMA (*topic*) má s konceptem místa (řec. τόπος, *tópos*) historickou i etymologickou souvislost. Prezentace určité entity jako referenčního bodu skrze [NP wa] tedy v japonštině konstruuje danou entitu jako schematický „prostor“, v němž je situována jádrová predikace.

Na tomto místě učiníme terminologické ukotvení. Jak jsme již v naší studii dříve uvedli, konstrukční přístupy ke gramatice neuznávají lingvistické kategorie jako univerzální atomické či prvotní pojmy. Každá lingvistická kategorie je konstrukčně specifická, váže se tedy na konkrétní konstrukci v inventáři daného jazyka. Tímto způsobem jsme si v průběhu 5. kapitoly kategorii PODMĚT terminologicky ukotvili s konstrukcí [NP ga]. Vázat konstrukci [NP wa] s kategorií TÉMA se zde jeví poněkud nepohodlným, a to z několika důvodů. Pojem TÉMA sám o sobě zahrnuje přinejmenším dva typy konceptů: textové téma a větné téma (viz oddíl 6.3). V této kapitole se primárně zabýváme větným tématem. Ani to však nelze přímo a výlučně spojovat s konstrukcí [NP wa], neboť jak jsme demonstrovali v příkladu (87) z úvodu této kapitoly, TÉMA jako koncept informační struktury věty se v japonštině může realizovat skrze různé jazykové formy. Z toho důvodu zde pro konstrukci [NP wa] zavádíme koncept **topos**, jež můžeme pojímat jako specifickou větněčlenskou kategorii a jehož výklad v různých konstrukcích je naším cílem v tomto a následujících oddílech.

Při analýze větného členu TOPOS se přirozeně nabízí jeho diferenční srovnání s konceptem PODMĚT. Srovnajme tedy konstrukce [NP wa NP COP] a [NP ga NP COP] se zaměřením na jejich iniciální prvky, tj. [NP wa] a [NP ga].

(105) a) *Boku wa gakusei desu.*

já TOP student COP.

Já jsem student.

b) *Boku ga gakusei desu.*

já NOM student COP

Já jsem student. (intonační prominentnost na slově já)³¹

Jak jsme předvedli v oddíle 5.3, konstrukce [NP *ga* NP COP] nevyjadřuje pouhý identifikační vztah dvou jmenných frází, nýbrž konstruuje iniciální jmennou frázi jako fokálně primární element, tedy nejprominentnější prvek mluvčím směřované pozornosti. Tato prominentnost se mj. projevuje v intonační kontuře celé věty, kdy je právě [NP *ga*] oproti zbytku věty intonačně prominentní. V souvislosti s funkcí partikule *wa* jsme také v předchozí části zmínili, že iniciální prezentace význačného <CELKU> usnadňuje interpretaci následných prvků. Zde již za <CELEK> můžeme dosadit TOPOS, tedy vymezený predikační rámec, jenž má usnadnit interpretaci jádrové predikace. Tato predikace je tímto vhodně konstruována k tomu, aby měla rematickou povahu. I z toho důvodu nebývá iniciální [NP *wa*] oproti [NP *ga*] zatížena rematicky příznakovou intonací.

Na tomto místě je zapotřebí důsledně rozlišovat mezi primární fokalizací u PODMĚTU a prominentním nastolením referenčního bodu u TOPOSU. Primární fokalizace či primární význačnost má relativní charakter. Předpokládá tedy více prvků se jmenným profilem, jež jsou na určitém pozadí různou měrou předmětem pozornosti konceptualizujícího subjektu, přičemž jeden z nich je jí zatížen měrou nejvyšší. Oproti tomu nastolení referenčního bodu samo o sobě nemá nutně kontrastivní podobu – daný referenční bod není nutně v kontrastu k jinému potenciálnímu referenčnímu bodu. Představení větného tématu, coby jedna z funkcí TOPOSU, se tímto odlišuje od funkce vytknutí (*toritate*), které NKBKK (2009b: 3) definuje následovně: „Vytknutím se určitý prvek uvnitř věty zpříznační a přidá se mu specifického významu na pozadí vztahů s prvky stejného typu.“ Poněkud odlišně definuje vytykání Jasuo Kitahara:

„Vytykání spočívá v tom, že určitá část (vytýkaná část) uvnitř predikace se specificky problematizuje. Problematizovaná část je stylem

A *wa*, B (Pokud jde o A, pak B)

kontrastována s ostatními částmi (s částmi, které o vytykané části něco vypovídají). Syntakticky je vytknutý konstituent A, ostatní konstituenty jsou B.³²

Zatímco v pojetí NKBKK je určitý prvek kontrastován s jinými prvky téže kategorie (tj. jedná se o kontrast v rámci paradigmatického vztahu), Kitaharovo pojetí předpokládá kontrast daného prvku s prvky, jež o něm něco vypovídají (tj. jedná se o kontrast v rámci syntagmatického vztahu). Ať již přijmeme kterékoliv pojetí, vytykání skrze partikuli *wa* jako takové je tím, co Kuno (1973) či Noda (1996) označují pojmem „kontrast“ (*taišó* v případě Kuna, *taihi* v případy Nody), Noda (2015) pojmem „kontrasimilarita“ (*hanruidži*), McClure (2000) pojmem „kontrastní téma“ (*contrasting topic*) apod., a co bývá odlišováno od funkce označení větného tématu. Jak je také zřejmé na základě výše uvedeného, funkci vytykání se v konstrukcích se jmenným přísudkem, které zde vyšetřujeme, blíží spíše konstrukce [NP *ga*] než [NP *wa*]. Vytýkací konstrukce je v tomto případě příznaková, což se může projevat mj. intonační prominentností iniciální jmenné fráze. Konstrukce s nominativem [NP *ga*] je tedy ve větách se jmenným přísudkem oproti konstrukci [NP *wa*] obecně příznaková.

Příčiny bezpříznakovosti konstrukce [NP *wa* NP COP] dáváme do souvislosti s typem celé konstrukce. Ať již je vztah mezi oběma jmennými frázemi identifikační, inkluzivní, selektivní či jiný, především díky konceptuálnímu schématu [NP COP] je celá konstrukce případem konstrukce ontologické. Dichotomii ontologických konstrukcí a procesních konstrukcí jsme představili v části 5.1.3. Zde jen stručně zopakujeme, že zatímco procesní konstrukce prototypicky slouží k profilování situací založených na akčním řetězci, ontologické konstrukce vytvářejí netranzitivní profil vlastností, stavů, existencí stavů apod. Statický charakter profilu ontologické konstrukce [NP *wa* NP COP] je tedy podporován vlastnostmi TOPOSU [NP *wa*], což přispívá k menší příznakovosti celé konstrukce oproti [NP *ga* NP COP], kde nominativ [NP *ga*] figuruje neprototypicky (prototypické vyjádření SUBJEKTU nominativem jsme usouvztažnili s prototypem procesní konstrukce). Jak ukážeme v části 6.4.4, příznakovost [NP *wa*] je v závislosti na typu konstrukce proměnlivá.

Konstrukční schéma (jež chápeme jako obsahový plán) konceptu *TOPOS*, vycházející z prominentního uvedení referenčního bodu s funkcí vymezit predikační rámec, naznačuje, že sémantický vztah dvou jmenných frází v konstrukci [NP *wa* NP COP] je konstrukčně nespecifikovaný. Propoziční vztah soudu, jak o něm hovoří například Minoru Watanabe (viz 3.2.3), či vztahy identifikační, inkluzivní či selektivní, jak o nich hovoří Seidži Koike, tedy nejsou ničím jiným než kontextově podmíněnými interpretačními specifikacemi obecného konstrukčního schématu *TOPOSU*. Díky tomu lze na konstrukci [NP *wa* NP COP] narazit nejen v různých metaforických užitích, jako je např. (106), ale také v podobě tzv. „úhoří věty“ (*unagibun*), jejímž příkladem je (107).

(106) „*Toki wa kane nari*“

čas TOP peníze COP

Čas jsou peníze.

(107) *Boku wa unagi da.*

já TOP úhoř COP.

Já si dám úhoře.³³

Jak jsme již zmínili ve 3. kapitole, řada autorů u „úhoří věty“ předpokládá na hloubkové rovině určité transformace, jež vedou k jiné než „identifikační“ sémantické struktuře. Jinými slovy skutečnost, že věta *Boku wa unagi da.* není co výpověď při objednávání si jídla v restauraci interpretována jako Já jsem úhoř., je u těchto autorů přisuzována specifické sémantické struktuře dané věty, která se tak teprve po formálních transformacích realizuje v povrchové rovině výpovědi v podobě, jež je s „identifikační“ tematickou větnou stavbou homonymní. Koike (2010: 69–72) odmítá transformacionalistické přístupy a poukazuje na skutečnost, že konstrukce [NP *wa* NP COP] v interpretaci „úhoří věty“ má mnohem širší spektrum textového uplatnění než jen obecně předpokládanou situaci objednávání si jídla v restauraci. „Úhoří větu“ analyzuje jako „větu těsnosti“ (近接文^{kinsecubun}), v níž obě jmenné fráze spojuje těsný sémantický vztah a textové fungování celé věty pak předpokládá silnou podporu kontextu.³⁴

V našem pojetí podobně jako Koike odmítáme koncept transformací a tvrdíme, že námi představený model konstrukčního schématu TOPOSU je vhodný pro ucelené uchopení struktury konstrukce [NP *wa* NP COP] ve všech jejích interpretačních možnostech, včetně „úhoří věty“. TOPOS nastoluje predikační rámec a kontextuální faktory specifikují roli [NP COP]. V kontextu restaurace s úhořem v nabídce má úhoř jako jídlo značnou kognitivní význačnost, a přirozeně se tedy nabízí k této interpretaci.³⁵ V odlišném kontextu může být výraz *unagi* interpretován v odlišné roli. Lze si také relativně snadno představit kontext, jenž vybídne k interpretaci identifikační.

Hisao Tokizaki (2003) poukazuje na jednu specifickou strukturní vlastnost „úhoří věty“. Aby byla konstrukce [NP *wa* NP COP] použitelná a interpretovatelná jako „úhoří věta“, je zapotřebí, aby konstrukce [NP *wa*] byla interpretována kontrastivně. Jinak řečeno, [NP *wa*] v rámci „úhoří věty“ není prosté uvedené tématu. „Úhoří věta“ není uplatnitelná v kontextu, v němž není aktivní koncept vyjádřený iniciální jmennou frází ve vztahu k jiným konceptům téže kategorie. Věta *Boku wa unagi da.* tedy není jako výpověď uplatnitelná například v situaci, kdy si zákazník objednává jídlo v restauraci sám (tj. mluvčí není součástí skupiny více zákazníků). Konstrukční schéma TOPOSU v konstrukci [NP *wa* NP COP] a jeho vztahu k [NP COP] je tedy třeba vnímat jako sice konstrukčně nespecifikovaný, avšak s imanentním kontrastivním potenciálem. TOPOS má tedy ve svém konstrukčním schématu potenciál profilovat TÉMA i plnit funkci vytýkácí. Konkrétní kontextuální faktory pak určují, který z těchto potenciálů má být aktivován (Hasebe 2007). V případě „úhoří věty“ je to druhý zmíněný. K otázce motivací pro aktualizaci konkrétního funkčního potenciálu konstrukcí s partikulí *wa* se ještě vrátíme.

V této části jsme představili koncept TOPOS, jehož obecné konstrukční schéma je platné pro jmenné fráze s partikulí *wa* nejen v konstrukcích, kde plní funkce větného tématu (což je prototypické, tj. bezpříznakové užití [NP *wa* NP COP]), ale i v konstrukcích, v nichž je iniciální jmenná fráze vytknutá. Z tohoto pohledu není „úhoří věta“ v japonštině konstrukcí se specifickou strukturou, ale spíše specificky kontextově podmíněnou

manifestací daného obecného konstrukčního schématu. V následující části budeme pokračovat v rozvíjení jednotného schématu *TOPOSU*, tentokrát se zaměřením na konstrukce, o nichž se tradičně hovoří jako o „dvoupodmětových větách“.

6.4.3 Konstrukce [NP *wa* NP *ga* PRED]

Jednou z klíčových konstrukcí v diskusích o *PODMĚTU* v japonštině je konstrukce [NP *wa* NP *ga* ADJ], jejímiž příklady jsou (108):

(108) a) *Zó wa hana ga nagai.*

slon TOP nos NOM dlouhý.

Sloni mají dlouhé choboty.

b) *Hacumago wa otoko no ko ga ii!*

první.vnouče TOP muž GEN dítě NOM dobrý.NPST!

Jako první vnouče je lepší chlapec!

c) „*Kjó wa guai ga ii jó da ne*“ *to ani ga itta.*

dnes TOP stav NOM dobrý podobný(MOD) COP SFP CON bratr NOM říká.PST.

„Zdá se, že dneska je ti dobře,“ řekl bratr.³⁶

Přestože v japonských jazykovědných pracích se analýzy této konstrukce objevují již přinejmenším od konce 19. století, k jejímu rozšíření do všeobecného povědomí nejvíce přispěl Akira Mikami v 60. letech 20. století. Jak jsme již uvedli v části 3.4.1, Mikamiho přístup byl transformacionalistický, předpokládal pro [NP *wa*] v tomto případě hloubkovou strukturu [NP *no*] a proces „topikalizace“ přívlastkového prvku.

I v případě konstrukce [NP *wa* NP *ga* ADJ] se pokusíme demonstrovat, že naše analýza je efektivnější. Především není závislá na transformacích, jež v lingvistických analýzách představují spekulativní prvek, kromě toho však náš přístup také udržuje jednotné pojetí [NP *wa*], které zahrnuje po-

tenciál vyjadřovat nejen větné TÉMA, ale také kontrast vytknutím. Takebajaši (2004) zdůrazňuje u *Zó wa hana ga nagai*. (Sloni mají dlouhé choboty.) mezi jednotlivými jmennými frázemi vztah celku (*zó*, slon) a části (*hana*, nos, chobot). Tento vztah je tedy podle Takebajašiho stejný jako v případě konstrukce [NP wa NP] (např. *Tókjó wa Kanda no umare desu*. Narodil jsem se v Kandě v Tokiu.). Tato analýza se jeví patřičná pro případy jako (108a) či (109).

(109) a) *Suika wa tane ga mendó da ne.*

meloun TOP pecky NOM otravný COP SFP.

U melounů jsou pecky otravné, že.

b) *Wataši wa me ga warui desu.*

já TOP oči NOM špatný.NPST HON.

Já mám špatné oči.

c) *Tacu wa se ga takai.*

Tacu TOP postava NOM vysoký.

Tacu je vysoký.

d) *Wataši wa kucu ga itai.*

já TOP boty NOM bolí.NPST.

Mě tlačí boty.³⁷

V příkladech (109) představují výrazy *suika* (meloun), *wataši* (já) a *Tacu* (Tacu, osobní jméno) <CELEK> a výrazy *tane* (pecky), *me* (oči) a *se* (postava) <ČÁSTI>, respektive určité rysy daných <CELKŮ>. V příkladu (109d) je však tato interpretace již do značné míry problematická, jen těžko ji pak lze aplikovat na příklady (108b) a (108c) či na příklad (110).³⁸

(110) *Gakugjó seiseki wa imaiči da ga, hontó wa atama ga ii*

školní známky TOP mizerný COP ale, skutečnost TOP hlava NOM dobrý

Známky ve škole nemá nic moc, ale ve skutečnosti je chytrý

Případy typu (109c) pak navíc zahrnují značně ustálené konstrukce (*se ga takai*, vysoký [vzrůstem]), jejichž jmenný prvek má relativně nízkou míru samostatnosti pro to, aby fungoval jako <ČÁST> ve smyslu Takebajašim navrhaného [NP *wa* NP] = [CELEK TOP ČÁST].

Pokládáme za vhodnější analyzovat konstrukci [NP *wa* NP *ga* ADJ] jako konstrukci s TOPOSEM a PODMĚTEM. TOPOS [NP *wa*] uvedením prominentního referenčního bodu vymezuje predikační rámec. Konstrukce [NP *ga* ADJ] představuje klauzi, která je hlavní predikací celé věty. Jeden z participantů je pak konstruován pomocí partikule *ga* jako prvek primární fokalizace, tj. PODMĚT. Z hlediska slovosledu je opět interpretačně pohodlné nejprve stanovit predikační rámec a až poté uvést predikaci, proto TOPOS předchází PODMĚTU. Přítomnost PODMĚTU je umožněna povahou predikačního jádra – adjektivum disponuje valencí ontologického OBJEKTU, jenž může být konstruován jako NOMINATIV. Výše uvedené platí i pro případy se jmennými adjektivy, tj. pro konstrukce [NP *wa* NP *ga* NA COP].

(111) a) *Inu wa čokoréto ga daisuki desu.*

pes TOP čokoláda NOM milovaný COP.

Psi milují čokoládu.

b) *Risa wa rjóri ga džózu datta.*

Lisa TOP jídlo NOM zručný COP.PST

Lisa uměla dobře vařit.

c) *Motomoto Arekku-Beru wa hjógen ga tašša denaku, gakkó džidai kara*

původně Alec Bell TOP vyjádření NOM zdatný COP.NEG.AVF, školní období ABL

só datta.

tak COP.PST.

Alec Bell původně nebyl moc dobrý ve vyjadřování, a bylo tomu tak už od školy.

V oddíle 5.3 jsme nicméně předvedli, že *PODMĚTEM* může být v japonštině doplněn i jmenný přísudek. Zde navrhovanou analýzu pak lze aplikovat rovněž na příklady typu (112).

- (112) *Kaki rjóri wa, Hirošima ga honba desu.*
 ústřice jídlo TOP, Hirošima NOM ústřední.místo COP.NPST.
 Pro ústřicová jídla je mekkou Hirošima.³⁹

Pro [NP *wa*] tak spatřujeme stejnou funkci v konstrukcích [NP *wa* NP COP], [NP *wa* NP *ga* ADJ], [NP *wa* NP *ga* NA COP] i [NP *wa* NP *ga* NP COP]. Jelikož v konstrukcích uznáváme meronymické struktury, lze tyto případy schematicky znázornit stylem [NP *wa* [NP COP]], [NP *wa* [NP *ga* ADJ]], [NP *wa* [NP *ga* NA COP]], [NP *wa* [NP *ga* NP COP]]. Všechny zde analyzované konstrukce jsou případy ontologických konstrukcí – predikace, jež jsou zde součástí predikačního rámce nastoleného *TOPOSEM*, jsou konstruovány pomocí ontologických konstrukcí. Je proto na místě podrobit analýze také případy procesních konstrukcí, jež obsahují [NP *wa*]. Tomu věnujeme následující část.

6.4.4 Konstrukce [NP *wa* PRED]

V předchozí části jsme demonstrovali, že jako referenční bod při vymezení predikačního rámce (tedy jako *TOPOS*) může být v japonštině konstruována jak entita, která není součástí valenčního rámce přísudkového výrazu, tak entita, která představuje jmenné doplnění valenčního potenciálu přísudkového výrazu. Příklady prvního typu jsou (108b), (108c), (110) či (112), tj. konstrukce [NP *wa* NP *ga* NP COP]. Příklady druhého typu jsou (109) či (111). V případě konstrukcí s adjektivním či nominálně-adjektivním přísudkem může být jako *TOPOS*, tj. do podoby [NP *wa* ADJ], respektive [NP *wa* NA COP], konstruován většinou pouze *OBJEKT*, neboť jak jsme zmínili v oddíle 5.2, jednou z vlastností prototypických adjektiv je valenční hodnota 1.⁴⁰ Toto vyplývá ze skutečnosti, že *SUBJEKT* konceptualizace, tj. mluvčí, je

přirozeně výchozím bodem komunikace a je také přirozeným referenčním bodem predikačního rámce.⁴¹ Konstruování SUBJEKTU jako TOPOSU věty je pak nutně příznakové, což je dáno funkcí partikule *wa* – SUBJEKT je prezentován jako prominentní (tj. příznakový) referenční bod. Nejlépe je to patrné na příkladech s výrazy subjektivního konstruování.

(113) a) <i>Urešii!</i>	To mám radost!
b) <i>Wataši wa urešii!</i>	Já mám teda radost! ⁴²
	já TOP šťastný.NPST!

Příklad (113a) je bezpříznakovou konstrukcí subjektivního konstruování. Jelikož při subjektivním konstruování je SUBJEKTEM (a tím i přirozeným referenčním bodem celé predikace) pouze mluvčí, nevystává zde potřeba verbálně vymezovat predikační rámec – tím je právě mluvčí a k němu vztažená výpovědní situace. Je-li však SUBJEKT jako referenční bod verbalizován, jako v příkladu (113b), je tato konstrukce nutně oproti (113a) příznakovou. Je zde přitom výrazná tendence interpretovat TOPOS ve funkci vytknutí SUBJEKTU spíše než ve funkci větného tématu. Je také nutno dodat, že vytknutá jmenná fráze musí být v těchto konstrukcích obsahově koreferenční s osobou mluvčího.⁴³

Oproti konstrukcím s adjektivními, nominálně-adjektivními či jmennými přísudky konstrukce s přísudky slovesnými obecně nabízí širší spektrum entit ze svého valenčního rámce, jež mohou být konstruovány jako referenční bod predikačního rámce, neboť slovesa prototypicky disponují valencí větší než 1. Případy, kdy je jmennou frází konstrukce [NP *wa*] některé ze jmenných doplnění valenčního rámce přísudkového slovesa, označují Noda (1996), Koike (2010) aj. jako případy „topikalizace“. Příklady těchto konstrukcí uvádíme níže:

- (114) a) *Šunko wa dainingu téburu de tabeta.*
 Šunko TOP jídelní stůl LOC jí.PST.
 Šunko jedla u jídelního stolu.

b) *Saitó Šigeta-san no hon wa tokidoki jomimasu.*

Saitó Šigeta GEN kniha TOP občas čte.NPST.

Knihy Šigeta Saitóa občas čtu.

c) *Indo wa icu ikareta n desu ka.*

Indie TOP kdy jde.HON.PST NMZ COP SFP

A do Indie jste pak jel kdy?

d) *Higaši Anbu e wa ikanai.*

východní Anbu ALL TOP jde.NEG.NPST

Do východního Anbu nepůjdu.

V transformacionalistickém pojetí je (114a) příkladem topikalizace nominativního komplementu (*Šunko ga* → *Šunko wa*), (114b) příkladem topikalizace akuzativního komplementu (*hon o* → *hon wa*), (114c) příkladem topikalizace dativního komplementu (*Indo ni* → *Indo wa*) a (114d) příkladem topikalizace allativního komplementu (*higaši Anbu e* → *higaši Anbu e wa*).

Pro odmítnutí výše uvedeného přístupu máme několik důvodů. V konstrukčním pojetí gramatiky pracujeme s konstrukcemi, které jsou výsledkem konstrukčních (tj. konceptualizačních) operací, při nichž mluvčí utváří jednotu konceptuálního obsahu a jazykové formy. V této perspektivě neexistuje dichotomie hloubkové a povrchové struktury věty (či výpovědi). Pádové konstrukce tedy nejsou pouhým „podkladem“ pro transformace (např. pro „topikalizaci“), nýbrž výsledkem konkrétního konstruování. Na stejné (jediné) rovině je pak pro nás výsledkem přímého konstruování konstrukce [NP wa]. Kromě toho existují také případy, kdy jmenná fráze v konstrukci [NP wa] neodpovídá žádnému aktantu slovesa, tj. není možno ji „detopikalizovat“ do podoby konkrétního pádu.

(115) a) *Kono nioi wa gasu ga moreteru jo.*

tento zápach TOP plyn NOM uniká.NPST SFP.

[Cítíš] ten zápach? Uniká plyn!

b) *Kore wa nesugita.*

toto TOP příliš.spí.PST

To jsem se tedy přespal!

c) *Kesa wa sukkiri harewatatte imasu.*

dnes.ráno TOP čistě vyjasní.se.AVF je(AUX).NPST.

Dnes ráno je nebe bez mráčků.⁴⁴

Noda (1996), Mikami (1960) a jiní pak zavádějí různé deskriptivní kategorie, jež jsou na povrchové rovině spojeny s jedinou jazykovou formou – NP *wa*.⁴⁵ Koncept transformací je přitom jako prvek gramatického systému jazyka vysoce spekulativní, a jeho samotnou existenci na rovině kognice mluvčího lze pouze z reálných výpovědí či skrze introspekci doložit jen stěží.

Jak jsme deklarovali již několikrát, naší snahou je odhalit jednotné konceptuální schéma konstrukce [NP *wa*], abychom zachovali solidaritu výrazového a obsahového plánu, k níž jsme se zavázali. Za tímto účelem jsme zavedli koncept TOPOS. Skrze něj lze vyložit také konstrukce s partikulí *wa* a se slovesnými přísudky. Z referenční situace může mluvčí vybrat jako referenční bod jakoukoliv entitu se jmenným profilem, kterou považuje za relevantní ve vztahu k dané slovesné predikaci. TOPOSEM tak může potenciálně být jak kterýkoliv aktant valenčního rámce slovesa (příklady (114)), tak i jiné entity referenční situace, jež mluvčí konstruuje jako relevantní referenční bod daného predikačního rámce (příklady (115)). I zde přitom platí, že z hlediska informačního toku, tj. pro co nejsnazší interpretaci výpovědi, je příznivé nejprve vymezit predikační rámec a následně předložit predikaci. To pokládáme za hlavní motivací pro tendenci TOPOSU vyskytovat se na začátku věty.

Z formálního hlediska je třeba poukázat na skutečnost, že některé sémantické role, jež jsou součástí valenčního rámce slovesa, s sebou v pozici TOPOSU nesou i pádové partikule, jimiž dané jmenné fráze vyjadřují svůj vztah k predikativu. Teramura (1991: 38) uvádí, že se to týká všech pádů, s výjimkou nominativu (partikule *ga*) a akuzativu (partikule *o*). V příkladu

(114d) je allativní partikule *e* součástí jmenné fráze, která je skrze partikuli *wa* postavena do role TOPOSU. Jak jsme předvedli v části 5.1.3, pády nominativ a akuzativ v procesních konstrukcích prototypicky vyjadřují sémantické role SUBJEKT a OBJEKT. Tyto dvě role mají své prototypy (aktivní participant, tj. agens pro SUBJEKT, pasivní participant, tj. patiens pro OBJEKT). Jejich jednotlivá konstrukční schémata jsou však na rozdíl od participantů jiných pádů výrazněji schematická (abstraktní). TOPOSEM se proto stávají prostým profilováním jmenné fráze (uvedením referenčního bodu) a užitím partikule *wa*, která dodává funkční profil (označení prominentního prvku pro vymezení predikačního rámce). Oproti tomu participanti v jiných rolích než SUBJEKT a OBJEKT mají svá konstrukční schémata konkrétněji daná příslušnými obrazovými schématy, a tato obrazová schémata skrze odpovídající pádové partikule přinášejí do role TOPOSU.

- (116) *Sono ódži kara wa sannin no tennó (Ričú, Hanzei, Ingjó) ga dete*
 ten princ ABL TOP tři.osoby GEN císař (Ričú Hanzei Ingjó) NOM vyjde.AVF
oraremasu.
 je(AUX).HON.NPST
 Od toho prince vzešli tři císařové (Ričú, Hanzei, Ingjó).

Jmenná fráze *sono ódži kara* do role TOPOSU přináší kromě referenčního bodu (*sono ódži*, ten princ) také ablativní konstrukční schéma, vyjádřené partikulí *kara*. Ablativní konstrukční schéma (tj. obsahový plán konstrukce [NP *kara*]) sestává z obrazového schématu <POHYB>, v němž ablativ profiluje POČÁTEČNÍ BOD POHYBU – ten také představuje ablativní prototyp. Stejně obrazové schéma využívá také allativ (viz př. (114d)), jenž profiluje SMĚR POHYBU.⁴⁶ Partikule *wa* tak do role TOPOSU v příkladech (114d) a (116) nestaví pouhou entitu jako prominentní referenční bod. Jako prominentní referenční bod pro vymezení predikačního rámce je zde profilován participant včetně konkrétního pádového konstrukčního schématu. Skutečnost, že SUBJEKT a OBJEKT mají oproti jiným participantům schematičtější konstrukční schéma, jednak pokládáme za motivaci jejich formálních vlastností v roli TOPOSU (nenesou s sebou pádové partikule), jednak ji dáváme do souvislosti

s klasifikací pádů, jež SUBJEKT a OBJEKT prototypicky konstruují (tj. NOM a ACC), jako „syntaktických“, oproti klasifikaci pádů, jež profilují jiné participanty (např. ABL, ALL aj.), jako „sémantických“ (viz 5.1).

Prototypická slovesa, tak jak jsme k nim přistupovali především v oddíle 5.1, spojujeme s procesními konstrukcemi. Existují však slovesa, která se v přísudkové funkci vyskytují v konstrukcích ontologických. V oddíle 5.6 jsme uvedli, že prototypem ontologických konstrukcí jsou konstrukce s existenčními slovesy, tj. se slovesy *aru*, *iru* (je) apod. I v ontologických konstrukcích se slovesy pak v japonštině můžeme nacházet TOPOS.

(117) a) *Jófuho ni wa kodomo ga inakatta.*

adoptivní.rodíče DAT TOP dítě NOM je.NEG.PST.

Adoptivní rodiče neměli děti.

b) *Široi sunahama no oku ni wa hajaši to kojama ga aru.*

bílý písčn.pláž GEN nitro DAT TOP háj KOM kopec NOM je.NPST.

Na pozadí bílých písčných pláží jsou háje a kopce.

c) *„Kjódzši wa otóto ga iru no?“*

Kjódzši TOP bratr NOM je.NPST NMZ?

„Copak Kjódži má bratra?“

d) *Wataši wa ima mo fusei mjaku ga aru.*

já TOP nyní také nepravidelný puls NOM je.NPST.

Já mám ještě teď nepravidelný puls.

Příklady (117) ilustrují, že v existenčních konstrukcích může mít TOPOS dvě základní formy: jmennou frázi s partikulí *wa* (117c, d) a jmennou frázi s pádovou partikulí *ni* a partikulí *wa* (117a, 117b).⁴⁷ Partikule *ni*, která je obecně vyjádřením dativního pádu, má však v ontologických konstrukcích odlišné konstrukční schéma oproti konstrukcím procesním. Procesní konstrukce vycházejí z tranzitivního prototypu, takže v ditranzitivních konstrukcích má dativ schéma „objekt domény, která je opoziční vůči ob-

lasti výchozí perspektivy“ (viz 5.1.2). Toto schéma vychází z akčního řetězce, při němž je prototypicky OBJEKT přesouván mezi dvěma participanty protilehlých domén, kteří disponují agentivními charakteristikami (jeden z nich je profilován jako nominativ, druhý jako dativ).⁴⁸ V ontologických konstrukcích však partikule *ni* profiluje entitu statickou, která je ve vztahu k nejprominentnějšímu participantovi v opozici, vytváří jeho pozadí, vzažný bod (*landmark*), v existenčních konstrukcích (které jsou prototypem ontologických konstrukcí) pak profiluje roli <LOKACE EXISTUJÍCÍ ENTITY>. Lze tedy říci, že v ontologických konstrukcích má profil partikule *ni* blízko k funkci lokativu.⁴⁹ Je zjevné, že svojí funkcí se dativní prvek v ontologických konstrukcích blíží TOPOSU, především ve vztahu k prostorové konceptualizaci (viz též náš výklad v části 6.4.2). Opozice [NP *wa*] a [NP *ni wa*] je potom opozicí „entity jako referenčního bodu“ a „lokace jako referenčního bodu“, jež jsou prominentně vyzdvíženy za účelem vymezení predikačního rámce.

Při srovnání konstrukcí s TOPOSEM z hlediska konstrukčního typu se ukazuje, že čím ontologičtější je charakter dané konstrukce, tím menší příznakovost vykazuje TOPOS oproti pádovému profilování téhož participantu. Podobně z opačné perspektivy – čím je výraznější procesní charakter dané konstrukce, tím příznakověji je určitý participant vnímán, je-li profilován jako TOPOS, oproti profilaci čistě pádové. Tím lze do určité míry vysvětlit pojetí „topikalizace“ komplementů v tzv. rematických větných stavbách (*džodžucu kóbun*) v teorii Seidži Koikeho (viz např. Koike (2010)), či „detopikalizaci“ v konstrukcích se jmenným přísudkem v teorii Akira Mikamiho (viz 3.4.1). Koikeho „rematická větná stavba“ z velké části odpovídá našemu pojetí procesní konstrukce, jejím jádrovým predikativem je prototypicky sloveso. Pádové jmenné fráze v ní pak figurují bezpříznakově, zatímco jmenné fráze s partikulí *wa* příznakově – jako výsledek transformace. Podobně v Mikamiho pojetí je konstrukce [NP *wa* NP COP] základem (tj. je bezpříznaková), zatímco [NP *ga* NP COP] je výsledkem transformace (tj. je příznaková). Příklady (40b) v části 5.1.1 či (46) v části 5.1.2 analyzujeme jako případy ontologických konstrukcí, což motivuje profilování MLUVČÍHO jako TOPOSU oproti jeho profilování nominativem.⁵⁰

Ve výše uvedené analýze jsme se pokusili předvést, že koncept *TOPOS*, který jsme zavedli v části 6.4.2 a který je v japonštině reprezentován konstrukcí [NP *wa*], lze použít pro analýzu jak ontologických, tak i procesních konstrukcí, aniž by bylo zapotřebí zavádět spekulativní transformační operace. Zbývá nicméně vyřešit otázku „dvoji“ funkce *TOPOSU*, neboť funkční polysémie je zdánlivě v rozporu s principem solidarity výrazového a obsahového plánu jazykového znaku. Noda (1996) uvádí, že podobně jako má „dvoji“ funkci partikule *ga* (funkce nominativu *šukaku* a funkce exkluze *haita*), disponuje dvoji funkcí i partikule *wa*. Jedná se o funkce tématu (*šudai*) a kontrastu (*taihi*). Jinými slovy, partikule *wa* může v japonštině buď uvádět větné téma, nebo být užita pro vytknutí (*toritate*). O tomtéž pojednává Kuno (1973), který hovoří o funkci tématu (*šudai*) a kontrastu (*taišó*), případně Koike (2010: 213), který rozlišuje *wa* jako kontextovou partikuli (*kakaridžoši*), jež má význam vyzdvižení a označuje větné téma v tematické větné stavbě (*daisecu kóbun*), a *wa* jako příslovečnou partikuli (*fukudžoši*), která má funkci dodání důrazu. Tak jako jsme se u partikule *ga* pokusili v 5. kapitole nalézt jednotné konstrukční schéma, které by pokrývalo funkci nominativu i funkci exkluze (respektive „exhaustivní deskripce“ v Kunově aparátu), pokusíme se o totéž zde pro partikuli *wa*. O výše zmíněných dvou funkcích budeme pro jednotnost hovořit jako o funkci *TÉMATU* a o funkci *vytýkání*.

V části 6.4.2 jsme uvedli, že *TOPOS* má ve svém konstrukčním schématu potenciál plnit obě dvě výše zmíněné funkce, aniž by sám ze své podstaty byl funkčně vyhraněný. Jinak řečeno, jak funkce *TÉMATU*, tak i funkce *vytýkání* jsou rovnocennou součástí konstrukčního schématu partikule *wa*, a tedy i *TOPOSU*. Kontextuální faktory pak mohou jednu z těchto funkcí aktualizovat, přenést do interpretačního popředí, a to na úkor funkce druhé, která je tím upozaděna. Hasebe (2007: 212) v analýze partikule *wa* v pozici za predikativním lexémem poukazuje na skutečnost, že jedním z faktorů, jež mohou motivovat zdůraznění či upozadění funkce kontrastu, je množství prvků, jež mohou figurovat v kontrastu k entitě s partikulí *wa*. Je-li sada potenciálních alternativních elementů dostatečně početná, je zde tendence potlačit kontrastivní interpretace *TOPOSU*, a tento tak spíše

plní funkci větného tématu. Naopak, je-li počet potenciálních (kognitivně význačných) referenčních bodů malý, zvyšuje se tendence interpretovat právě jeden v ostrém kontrastu k ostatním, tj. jako vytknutý. Z této perspektivy lze i funkci TÉMATU nahlížet jako důsledek kognitivní schopnosti diferenciacie – právě jedna entita je oproti kterékoliv jiné možné uvedena jako prominentní, aby se o ní něco vypovídalo.

Výše nastíněné pojetí má přinejmenším dva základní důsledky. Tím prvním je skutečnost, že na úrovni věty, tj. konstrukce [NP *wa* PRED], [NP *wa* NP COP], [NP *wa* NA COP] apod., nelze apriorně vyloučit jednu či druhou z potenciálních interpretací TOPOSU.⁵¹ Jinak řečeno, kterákoliv z vět v příkladech (113)–(117) je jako výpověď uplatnitelná v textu s vytýkací funkcí TOPOSU [NP *wa*]. Druhým důsledkem je pak skutečnost, že interpretace TOPOSU v jedné či druhé funkci, je předmětem konstruování konkrétního jazykového subjektu, mluvčího. V určitých situacích mohou různí účastníci komunikačního procesu přicházet s různými výchozími znalostmi, s různou mírou aktualizace konceptů, jež se dané komunikace týkají,⁵² a proto se i interpretace TOPOSU v jedné výpovědi může potenciálně různit.⁵³ Tyto situace nicméně mají pouze minimální vliv na komunikaci jako takovou, neboť TÉMA i vytknutí jsou manifestací jednotného konstrukčního schématu TOPOSU.

V této části jsme se věnovali analýze vět, jež obsahují TOPOS a jejichž jádrem je slovesný přísudek. Analýza TOPOSU v celém tomto oddíle pak má za cíl popsat charakteristiky větného členu, jenž bývá v japonštině označován jako PODMĚT. Právě pro nominální povahu, kterou spojujeme s PODMĚTEM, jsme se zabývali konstrukcí [NP *wa*], tj. konstrukcí, jejímž jádrem je entita se jmenným profilem. To, co tvoří specifikum TOPOSU jako větného členu, je pak právě spojení jmenné fráze s partikulí *wa*, jejíž funkce je pro TOPOS zásadní. Partikule *wa* však v japonštině neprofiluje pouze jmenné fráze. Vyskytuje se mj. také v adverbálních, adjektivních a slovesných konstrukcích. Tyto případy neklasifikujeme jako TOPOS, neboť tuto kategorii udržujeme konstrukčně specifickou, tj. vázanou na konstrukci [NP *wa*]. I přesto lze očekávat, že partikule *wa* bude mít jednotné konstrukční schéma, které bude platné i v jiných typech konstrukcí. Následující oddíl proto

věnujeme především funkci partikule *wa* v predikativních konstrukcích, tj. v konstrukcích s adjektivním či slovesným lexémem. Analýzu však rozšíříme i na další případy konstrukcí s partikulí *wa*, které neklasifikujeme jako TOPOS.

6.5 Partikule *wa* v predikativních konstrukcích

To, co především činí z určité jmenné fráze TOPOS, je její spojení s partikulí *wa*. Jak jsme uvedli v předchozím textu, mnohé dosavadní studie této partikuli přisuzují vícero funkcí, z nichž jedna z nich je funkce označení TÉMATU (*šudai*, *daimoku* aj.). Jelikož právě otázce větného tématu, a tedy i analýze konstrukce [NP *wa*], bývá věnována značná pozornost, zůstávají jiné typy konstrukcí s partikulí *wa* relativně na periferii lingvistických analýz. Za jistou výjimku lze v tomto ohledu označit například Hasebe (2007), v omezené míře pak některé novější práce, jež se zabývají vytykáním (*toritate*), např. Noda (2015) či NKBKK (2009b). Jelikož v našem přístupu předpokládáme jednotné konstrukční (a tedy funkční) schéma jako výchozí pro každou výrazovou jednotku, zaměříme se v tomto oddíle právě na tato „neprototypická“ užití partikule *wa* s cílem ověřit, zda mohou být analyzována se stejným pojetím této partikule jako případy, jež klasifikujeme jako TOPOS. Objektem naší analýzy v tomto oddíle pak budou především konstrukce [V_{AVF} *wa suru*], [ADJ_{AVF} *wa aru/nai*], [NA LNK *wa V*], [ADJ_{AVF} *wa V*] a [ADV *wa V*]. Příklady těchto konstrukcí uvádíme níže:

(118) a) *Heitai mo sore o tome wa šinakatta.*

voják také to ACC zastaví.AVF TOP dělá.NEG.PST.

Ani vojáci to nezastavili. (intoniční prominentnost na slově nezastavili)

b) *Nioi wa sonna ni waruku wa arimasen ne.*

zápach TOP takový LNK špatný.AVF TOP je(AUX).NEG.NPST SFP.

Ten zápach zas tak zlý není.

- c) *Fucú no tamanegi wa džóon de mo kantan ni wa*
 obvyklý GEN cibule TOP běžná.teplota LOC také snadný LNK TOP
kusarimasen.
 shnije.NEG.NPST.
 Obyčejná cibule ani za běžné teploty tak snadno neshnije.
- d) *Kuwašiku wa širanai n da.*
 detailní.AVF TOP zná.NEG.NPST NOM COP.
 Detailně to neznám.
- e) *Jakenokotta genkó mo sukoši wa aru.*
 neshoří.PST rukopisy také trochu TOP je.NPST.
 Rukopisů, které neshořely, také pár zbylo.

Příklady (118a) a (118b) konstrukčně odpovídají příkladům (88g) a (88h), které jsme uvedli v oddíle 6.1. Příklad (118c) reprezentuje užití jmenného adjektiva v adverbialní funkci s partikulí *wa*. V přísudkové funkci se jmenová adjektiva chovají jako substantiva, a proto se zde na ně vztahuje totéž, co na perifrastické konstrukce spony s partikulí *wa*:

- (119) a) *Zannen nagara watakuši de wa arimasen.*
 lítost zatímco já LOC TOP je(AUX).NEG.NPST
 Bohužel já to nejsem.
- b) *Nikkado no džúiden wa omotta hodo kanṭan de wa arimasen.*
 NiCd GEN dobíjení TOP myslí.si.PST míra snadný LOC TOP je(AUX).NEG.NPST
 Dobíjení nikl-kadmiových baterií není tak snadné, jak jsem si myslel.

V adverbialní funkci se jmenová adjektiva (př. (118c)) od adjektiv (př. (118d)) liší především v tom, že pobírají konektém *ni* (viz pozn. 31 na str. 242), zatímco adjektiva se ohýbají do adverbálního tvaru. Při vymezování hlavních syntaktických kategorií (slovních druhů) v oddíle 4.5 jsme příslovce nezaváděli, neboť jejich zavedení není nutné pro otázku PODMĚTU. V příkladu (118e)

tak výraz *sukoši* (trochu) anotujeme jako adverbium na základě anotace v korpusu.⁵⁴ Příklad (119a) je ukázkou výskytu partikule *wa* v perifrastické konstrukci spony se jmenným přísudkem, příklad (119b) pak ukázkou výskytu partikule *wa* v téže konstrukci s přísudkem nominálně-adjektivním.⁵⁵

Predikativní konstrukce s partikulí *wa* vyšetřujeme diferencně vůči predikativním konstrukcím, jež partikuli *wa* neobsahují, tj. [V_{AVF} *wa suru*] vs. [V], [ADJ_{AVF} *wa aru/nai*] vs. [ADJ], vždy ve funkci přísudku. Porovnáváme tedy příklad (118a) s příkladem (120a), příklad (118b) pak s příkladem (120b).

(120) a) *Šikaši, o-sazuke no te o tomenakatta.*

ale, HON.požehnání GEN ruka ACC zastaví.NEG.PST.

Ale nezadržel jsem žehnající ruku.

b) *Nantonaku monotarintai to kandžiru koto džitai wa*

jaksi nedostatečný.NPST CON cítí.NPST NMZ sám TOP

waruku arimasen.

špatný.AVF je(AUX).NEG.NPST.

Cítit, že ti něco chybí, samo o sobě není špatné.

Je patrné, že konstrukce [PRED_{AVF} *wa*] se od konstrukce [NP *wa*], které jsme věnovali oddíl 6.4, liší. Zatímco po obsahové stránce je jádrem TOPOSU substantivní entita, jádrem predikativní konstrukce s *wa* je predikativ, tj. relační výraz, jenž předpokládá existenci entity v referenční pragmatické funkci, k níž se váže a o níž vypovídá. Substantivum v jádru TOPOSU je díky svému profilu vhodným referenčním bodem, neboť referenční funkce je funkcí základní a substantivum jí otvírá „kognitivní složku“ (Uehara 1998: 28). Predikační rámec, jenž je TOPOSEM vymezen a jenž zahrnuje celou predikaci (případně i predikace následující), však sám o sobě může obsahovat rámce další, a to především díky meronymické povaze vztahů v konstrukcích. Tomojuki Oka (2013) pro tyto různé rámce používá jednotný pojem „místo“ či „prostor“ (*ba*). Funkci prominentně vymezit daný rámec má přitom partikule *wa*. V tomto ohledu je funkce partikule *wa* jednotná. Aby se predikativ mohl stát vhodným referenčním bodem pro daný rámec,

pobírá partikuli *wa* ve svém adverbálním tvaru. Ten neobsahuje gramém kategorie času, má tak relativně nižší predikační náboj, a tím se také blíží jmennému profilu, jenž je pro funkci referenčního bodu výchozí. Totéž platí pro slovesné konstrukce v adverbálním tvaru se spojovací partikulí *te* a pomocným slovesem pro vyjádření kategorie aspektu.⁵⁶

(121) a) *Džimoto de wa akumei takaku, hjóban ga warui koto wa*

rodiště LOC TOP zlá.pověst vysoký.AVF, hodnocení NOM špatný.NPST NMZ TOP

šitte ita.

ví.AVF je(AUX).PST.

To, že ve svém rodišti jsem nechvalně proslulý a mám špatnou pověst, jsem věděl.

b) *Demo, bengoši jatteru no wa šitte wa ita.*

ale, obhájce dělá.NPST NMZ TOP ví.AVF TOP je(AUX).PST.

Ale to, že dělá obhájce, jsem věděl (intonační prominentnost na slově věděl)

Predikační část predikativních rámců, tj. výraz, jenž následuje po [PRED_{AVF} *wa*], je v případě slovesných konstrukcí sloveso *suru*, v případě adjektivních konstrukcí pak sloveso *aru* (případně adjektivum *nai*, viz 5.2.2). Tyto výrazy pak plní funkci pomocných predikativů (AUX), podobně jako sloveso *iru* v konstrukcích typu (121), nesou tedy hlavní predikační kategorie, především čas a polaritu. Jak sloveso *suru*, tak i existenční sloveso *aru* jsou pro tuto funkci vhodně disponovány vysokou mírou schematičnosti svého konstrukčního obsahu a současně svojí prototypičností ve vztahu k typu konstrukce. Sloveso *aru* je prototypickým výrazem ontologických konstrukcí, proto se v predikativních konstrukcích váže k adjektivům, jež mají taktéž ontologický profil. Sloveso *suru* je oproti tomu prototypickým slovesem pro procesní konstrukce, proto se v predikativních konstrukcích váže ke slovesům. Ze stejného důvodu se sloveso *suru* jako expletivum pojí s verbálními substantivy v predikační pragmatické funkci, kde utváří přísudek. I tam se pak může vyskytovat partikule *wa* – [VN *wa suru*]:

(122) a) *Seiseki wa jokatta ši, warito joi to iwareru daigaku o*

prospěch TOP dobrý.PST a, relativně dobrý.NPST říká.CND.NPST univerzita ACC
socugjó-šite imasu.

absolvuje.AVF je(AUX).NPST.

Prospěch jsem měl dobrý a mám vychozenou relativně dobrou vysokou školu.

b) *Činamini socugjó wa šite imasu.*

mimochoodem absolutorium TOP dělá(AUX).AVF je(AUX).NPST.

Mimochoodem, maturitu mám.

Funkci partikule *wa* v predikativních a adverbialních konstrukcích zde spatřujeme v prominentním uvedení lexému, čímž se utváří rámec, prostor, do něž je zasazena predikace, kterou vyjadřuje sloveso. V případech s adverbialním užitím predikativů či s adverbium, jako jsou příklady (118c–118e), je adverbialní výraz vytknut vůči jiným potenciálním adverbialním výrazům, jejichž počet závisí především na kontextu. Totéž lze říci o případech s verbálním substantivem (př. (122b)), kde je verbální substantivum vytknuto vůči jiným potenciálním verbálním substantivům. Podobně v případech predikativních konstrukcí s partikulí *wa* (př. (118a,b), (121b)) je obsah adjektivního či slovesného lexému vytknut vůči jiným potenciálním lexémům téže kategorie. Umístění partikule *wa* právě za predikativní lexém omezuje rozsah predikace pouze na dané adjektivum či sloveso.

Vytknutí, které se ve výše uvedených případech skrze funkci partikule *wa* realizuje, může mít dvojí podobu. Je-li kontextově omezen okruh potenciálních výrazů, jež mohou v dané pozici figurovat, je výsledkem relativně kontrastivní interpretace, daný výraz je vytknut v kontrastu k jiným potenciálně též možným výrazům. Toto odpovídá pojetí vytýkání (*toritate*), jak je definuje NKBKK (2009b).⁵⁷ Je-li kontextuální omezení okruhu potenciálních výrazů kontrastivních vůči výrazu vytknutému relativně malé, existuje zde tendence ke zdůrazňující interpretaci (Takebajaši 2004: 152). Potenciál ke kontrastivní interpretaci tedy predikativní konstrukce s *wa* sdílejí s TOPOSEM. Rozdíl spočívá v tom, že zatímco TOPOS má potenciál profilovat větné

téma, predikativní konstrukce s partikulí *wa* mohou pouze zdůrazňovat člen, s nímž se partikule pojí, tj. zvýšit jeho relativní kognitivní význačnost. Schopnost TOPOSU (oproti vytknutému lexému predikativní konstrukce) profilovat téma věty, vymezovat v rámci věty hlavní predikační rámec, pak dáváme do přímé souvislosti s jeho postavením vůči predikační složce, tj. s tendencí situovat TOPOS na začátek věty. Jak jsme již uvedli dříve, toto umístění je pro funkci TOPOSU motivováno především příhodností struktury komunikačního toku. Tuto skutečnost lze doložit na případech, kdy je právě konstrukce [NP *wa*] situována za predikační složkou. V takových případech přispívá partikule *wa* spíše ke zdůrazňující interpretaci než k interpretaci uvedení větného tématu.

(123) *Honki da jo, wataši wa.*

seriózní COP SFP, já TOP.

Myslím to vážně, tedy já.

Ve funkci zdůrazňujícího vytknutí lze podle Takebajašihho (2004) hledat historickou souvislost mezi partikulí *wa* (zapisovanou jako は, respektive へ) a koncovou partikulí *wa* (zapisovanou jako わ). V klasické literatuře lze doložit užití は^{wa} za predikativem na konci věty, tj. v pozici, v níž se v moderní japonštině užívá わ^{wa}.

(124) *Sate, sono bun wa tendžóbito mina miteši wa*

no, ten dopis TOP dvořané všichni vidí.PST TOP

Nu, ty dopisy už všichni dvořané viděli⁵⁸

Výše uvedené přispívá k pojetí jednotného konstrukčního schématu partikule *wa* v japonštině. Postavení prominentního vytknutého prvku, ať již v kontrastivní, či v zdůrazňující interpretaci, činí z predikativních konstrukcí s partikulí *wa* konstrukce příznakové oproti konstrukcím bez partikule *wa*. Výjimkou v tomto ohledu jsou případy některých perifrastických konstrukcí spony v přísudkové pozici (především při vyjadřování záporné polarity, tj. případy typu (119)), v nichž je souvškyt partikule *wa*

a záporného pomocného predikativu (slovesa *aru* či adjektiva *nai*) výrazně ustálený, čímž je oslabena jeho vytýkací interpretace. Např. Narahara (2002: 142) uvádí, že v mluvené komunikaci je záporný tvar spony *de wa nai* mnohem běžnější než tvar *de nai*. Četnost výskytu přitom pokládáme za jeden ze znaků příznakovosti, a tedy i příklad typu (125b) pokládáme za příznakovější užití konstrukce spony se zápornou polaritou než příklad (125a).

(125) a) *Ija džibun wa hitori de wa nai jo. Kazoku wa mina koko ni*
ne sám TOP jeden LOC TOP není(AUX).NPST SFP. rodina TOP všichni zde DAT
iru jo.

je.NPST SFP.

Kdepak, já nejsem sám. Z mojí rodiny jsou tu všichni.

b) *Futari de nai jo.*

dva LOC není(AUX).NPST SFP.

To nejsou dva.

Otázka spony v japonštině je však značně komplikovaná a v této monografii pro její podrobnější rozbor není dostatečný prostor.⁵⁹

Na tomto místě se ještě vraťme ke specifickému užití partikule *wa*, konkrétně k užití ve slovesných konstrukcích s významem opakované realizace akce [V_{AVF}*te wa V*]. Příklady těchto konstrukcí uvádíme níže:

(126) a) *Josete wa kaesu nami o mite iru to, kokoro ga*
přiblíží.se.AVF TOP vrátí.ANF vlny ACC vidí.AVF je(AUX) CND, mysl NOM
šizumarimasu jone.

zklidní.se.NPST SFP.

Je uklidňující dívat se na to, jak se vlny odrážejí od pobřeží a vrací zpátky do moře.⁶⁰

b) *Jonaka, Kacukjó wa mikan hako ni kami o hatta cukue de,*

půlnoc, Kacukjó TOP mandarinka bedna DAT papír ACC přilepí.PST stůl LOC,

genkó jóši dake wa Ginza de katte kita rippa na no o

psací papír jen TOP Ginza LOC koupí.AVF přijde.PST skvělý LNK NMZ ACC

cukatte, kaite wa keši, mata kaite wa kešite

použije.AVF, píše.AVF TOP smaže.AVF, znovu píše.AVF TOP smaže.AVF

iru.

je(AUX).NPST.

Uprostřed noci si Kacukjó sedl ke stolu, což byla bedna od mandarinek polepená papírem, vzal psací papíry, které si schválně zašel koupit na Ginzu, a na ty nejlepší pak psal a zase mazal, a zase psal a mazal.

V příkladech (126) je význam opakované realizace akce založen na těsném souvštytu dvou sloves, jež vyjadřují v jistém smyslu protikladné akce. V příkladu (126a) je to vztah akce přiblížení se (sloveso *joseru*) a akce navrácení se (sloveso *kaesu*), kdy mořské vlny opakovaně připlouvají k pobřeží. V příkladu (126b) je to vztah akce psaní (sloveso *kaku*) a akce mazání (sloveso *kesu*), kdy Kacukjó opakovaně píše na psací papír. Vztah obou akcí tak lze chápat jako vztah kauzální – realizace první akce má za nutný následek realizaci akce související. Význam kauzálního vztahu v konstrukci [V_{AVF}*te* V] lze doložit i na příkladech, které vyjadřují opakování volní akce, tj. určitý zaužívaný zvyk či obyčej.

(127) *Uči no šudžin wa sanpo ni dekakete wa, nanika hirotte kaette*

domov GEN manžel TOP procházka DAT vyrazí.AVF TOP, něco sebere.AVF vrátí.se.AVF

kuru.

přijde.NPST.

Můj manžel, vždycky když si vyrazí na procházku, někde něco sebere a přinese to domů.⁶¹

U výše uvedených příkladů je to především první sloveso v konstrukci [V_{AVF}*te* V], které evokuje rámec, jehož kauzální součástí je sloveso druhé. Z toho důvodu má první sloveso prominentní postavení a vysokou míru význačnosti (Takebajaši 2004: 154). Tato význačnost je prvnímu slovesu udělena partikulí

wa. Jinými slovy, funkcí partikule *wa* ve slovesných konstrukcích s významem opakované realizace akce či zaužívaného zvyku je uvést první ze dvou sloves jako prominentní referenční prvek, na nějž je pak těsně (kauzálně) navázáno sloveso druhé. I v těchto konstrukcích tedy partikule *wa* plní stejnou funkci, jakou jsme pro ni identifikovali v jiných predikativních konstrukcích či v konstrukci TOPOSU. Tato skutečnost je pak plně v souladu s naším závazkem solidarity výrazového a obsahového plánu jazykového znaku a cílem nalézt jednotné konstrukční schéma pro konstrukce s partikulí *wa*.

V následujícím oddíle tedy shrneme schéma funkce partikule *wa* a obecnou strukturu obsahového plánu konstrukce [NP *wa*] ve vztahu ke konceptům PODMĚT a TÉMA.

6.6 Obecná struktura obsahového plánu konstrukce [NP *wa*]

V předchozích oddílech 6. kapitoly jsme analyzovali vybranou sadu konstrukcí s partikulí *wa*, abychom získali jednotné konstrukční schéma fungování této partikule v japonštině a mohli toto schéma konfrontovat s kategoriemi PODMĚT a TÉMA. Naším cílem je přitom posoudit vztah konstrukcí s partikulí *wa* k podmětovému prototypu, jež jsme v oddíle 4.3 vymezili jako spojení prototypu TÉMATU a prototypu KONATELE. To, že PODMĚT je v lingvistické literatuře obecně spojován se slovnědruhovou kategorií SUBSTANTIVUM, směřuje naši pozornost primárně na konstrukci [NP *wa*]. Řešíme tedy otázku, do jaké míry je konstrukce [NP *wa*] v japonštině reprezentací kategorie PODMĚT, případně kategorie TÉMA. Jako výchozí bod v analýze směrem od formy k obsahu jsme si zvolili konstrukci [NP *wa* NP], již jsme porovnávali především s konstrukcí [NP *no* NP], která má zdánlivě stejnou funkci, tj. profilovat přívlaskový vztah. Výsledek rozboru jsme pak v dalších částech oddílu 6.4 aplikovali na jiné konstrukce se jmennou frází a partikulí *wa*, abychom ověřili, zda v počátku stanovená funkce této partikule platí jednotně v různých typech konstrukcí.

Pro partikuli *wa* jsme ve všech vyšetřovaných konstrukcích shledali následující obecné konstrukční schéma:

Partikule *wa* v japonské větě uvádí na scénu výpovědi určitý výraz s nominálním obsahovým profilem jako prominentní prvek.

Nominální profil mají prototypicky substantiva. V méně prototypických případech však mohou partikuli *wa* pobírat také verbální substantiva či dokonce predikativy či výrazy jiných kategorií.⁶² Predikativy (tj. adjektiva a slovesa) pak partikuli *wa* nejčastěji pobírají v adverbálních tvarech, neboť tyto tvary neobsahují hlavní predikativní kategorie (mají nízký predikační náboj, a tím i relativně nominálnější profil).

Mezi výrazy, jež jsou prominentně uvedeny na scénu výpovědi partikulí *wa*, pro nás mají zvláštní postavení jmenné fráze, neboť mají nejprototypičtější jmenný profil, a proto jsou nejvhodnějšími kandidáty na klasifikaci jako *PODMĚT*. Pro konstrukci [NP *wa*] jsme pak zavedli koncept *TOPOS*, podobně jako jsme v 5. kapitole terminologicky ukotvili konstrukci [NP *ga*] s konceptem *NOMINATIV*. Při popisu obsahového plánu *TOPOSU* se pak zaměříme především na:

- příznakovost ve vztahu k typu konstrukce;
- abstrakci jednotného konstrukčního schématu z různých funkčních manifestací;
- specifičnost oproti případným jiným způsobům vyjádření *TĚMATU*.

V kapitole 5 jsme zavedli dichotomii ontologických a procesních konstrukcí. Při pádové analýze nám toto dělení umožnilo nastínit sémantické role *SUBJEKT* a *OBJEKT* ve vztahu k formě [NP *ga*], tj. ve vztahu k *NOMINATIVU*. Při analýze *TOPOSU* se ukazuje, že toto dělení je relevantní pro relativní příznakovost *TOPOSU* oproti *NOMINATIVU*. V ontologických konstrukcích se jmenovým, nominálně-adjektivním či adjektivním přísudkem je profilování *OBJEKTU* pomocí partikule *ga* relativně příznakovější, neboť tyto konstrukce jsou vzdálené nominativnímu prototypu, jímž je vyjádření *SUBJEKTU* (primárně pak *konatele*) v konstrukcích procesních. V procesních konstrukcích se naopak jeví profilování aktantu partikulí *wa* jako relativně příznakovější oproti profilování pádovému. Zvláštním případem jsou pak existenční kon-

strukce [NP *ni* NP *ga aru/iru*]. Ty jsou sice prototypem ontologických konstrukcí, avšak profilování OBJEKTU partikulí *wa* v nich má tendenci působit příznakově, neboť TOPOS má svým konstrukčním schématem blíže k funkci dativních konstrukcí (tj. [NP *ni*]), tak jak se tyto v ontologických konstrukcích užívají. Podobně jako dativ v ontologických konstrukcích i TOPOS profiluje vztahný bod (*landmark*) či referenční bod, tj. profiluje referenční rámec či pozadí pro profilování trajektoru (jímž je zde ontologický OBJEKT).

Funkci působit jako referenční bod a vymezovat tak predikační rámec plní TOPOS především na začátku věty, tedy předchází-li slovosledně hlavní predikaci. Právě tato vlastnost přibližuje TOPOS funkci dativu v existenčních konstrukcích. Konstrukce [NP *wa* NP *ga aru/iru*] se přitom od konstrukce [NP *ni* NP *ga aru/iru*] liší v prominentnosti, s níž je iniciální jmenná fráze profilována – TOPOS profiluje jmennou frázi jako prominentní prvek, zatímco dativ zde profiluje <LOKACI EXISTUJÍCÍ ENTITY> bez prominentnosti. Stejnou funkci, jakou má v existenčních konstrukcích, pak TOPOS plní i v dalších ontologických konstrukcích, například v konstrukcích s adjektivními či nominálně-adjektivními přísudky. V konstrukcích typu [NP *wa* NP *ga* ADJ], jejichž nejznámějším příkladem je věta *Zó wa hana ga nagai*. (Sloni mají dlouhé choboty.), je pak [NP *wa*] (v příkladu výraz *zó wa*) nikoliv vytčením genitivního doplnění, coby výsledek transformace [NP *no*] → [NP *wa*], nýbrž význačným referenčním bodem pro predikaci [NP *ga* ADJ] (v příkladu *hana ga nagai*), coby výsledek přímého konstruování určité referenční situace. Funkce vymezování predikačního rámce v souvislosti s postavením TOPOSU na začátku konstrukce je motivována především požadavkem interpretační efektivity, který v lineárním komunikačním toku vybízí nejprve k určení predikačního rámce a teprve následně k uvedení predikace.

V závislosti na kontextu může obecné konstrukční schéma TOPOSU, jímž je uvedení určitého nominálně profilovaného prvku na scénu výpovědi jako něčeho prominentního, nabývat různých specifických manifestací. Patří mezi ně především funkce větného tématu, kdy prominentní referenční bod zakládá rámec pro predikaci bez kontrastivní interpretace, funkce vytknutí kontrastivního referenčního bodu, kdy je obsah TOPOSU interpreto-

ván jako entita, která je postavena do opozice k jiné entitě (či skupině entit), v dané referenční situaci též potenciální, a funkce zdůraznění, kterou TOPOS plní především v postavení za predikační složkou a která se projevuje mj. jako funkce partikule *wa* v predikativních konstrukcích. Funkci větného tématu přitom řada japonských lingvistů klasifikuje jako TÉMA (*šudai*, *daimoku* apod.), funkci kontrastu (japonsky *taišó*, *taihi* apod.) pak lze klasifikovat jako funkci vytýkání (*toritate*). Faktory, jež určují konkrétní interpretaci TOPOSU, jsou nicméně z velké části kontextuální, na úrovni věty tedy pouze ze syntaktické struktury neprediktabilní. Konstrukční procesy také umožňují užít TOPOS ve větě více než jednou. Mluvčí tedy pro svoji predikaci může stanovit více než jeden význačný referenční bod.

(128) a) *Kjó wa Tanaka-kun wa kēki wa cukuru jo.*

dnes TOP Tanaka TOP koláč TOP vytvoří.NPST SFP.

Dnes Tanaka udělá koláč.

b) *Kjó wa Tanaka-sensei wa iráššaru.*

dnes TOP profesor.Tanaka TOP přijde.HON.NPST.

Pan profesor Tanaka dnes přijde. / Dnes přijde pan profesor Tanaka.⁶³

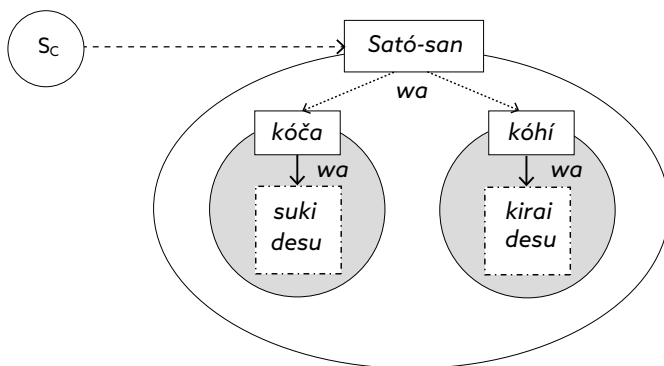
V příkladu (128a) figuruje TOPOS třikrát. Je zde obecná tendence interpretovat iniciální TOPOS jako větné téma, tj. bez kontrastivního významu. Druhý TOPOS může být interpretován jako užší vymezení predikačního rámce na osobu Tanaky, tedy opět bez kontrastivního významu. Kontrastivní interpretaci tedy může mít pouze TOPOS třetí, tj. výraz *kēki wa*.⁶⁴ Kontext (případně prozodie) však může kontrastivní interpretaci udělit i TOPOSU *Tanaka-kun wa*.⁶⁵ Příklad (128b) však naznačuje, že ani iniciální TOPOS nelze apriorně vyloučit z kontrastivní interpretace.⁶⁶ Nutnost vymezení predikačního rámce před vytknutím určité jmenné fráze z daného rámce pak ve větné struktuře motivuje postavení TOPOSU bez kontrastivní interpretace (tj. postavení TOPOSU jako větného tématu) před TOPOSEM s funkcí vytknutí (McClure 2000: 192). Toto pojetí je také v souladu s pojetím TOPOSU jako

konstruování „místa“ v aparátu Tomojuki Oky, jenž pro znázornění konstruování používá následující schéma:

(129) *Sató-san wa kóča wa suki desu ga, kóhí wa kirai desu.*

Sató TOP čaj TOP oblíbený COP.NPST ale, káva TOP neoblíbený COP.NPST.

Pan Sató má čaj rád, ale kávu rád nemá.⁶⁷

Obr. 9: Schéma vztahu TOPOSU jako větného tématu a ve funkci vytknutí

Kruh s označením S_c představuje konceptualizující subjekt (mluvčího). Šipka s přerušovanou čarou reprezentuje „mentální kontakt“ (psychologické zaměření pozornosti či neprocesní vztah). Šipka s tečkovanou čarou představuje asymetrický vztah. Textová pole s plnou čarou představují TOPOS, tj. význačný referenční bod. Vnější ovál představuje hlavní predikační rámec věty, jenž je nastolen výrazem *Sató-san* skrze funkci partikule *wa*. Vnitřní kruhy představují vedlejší predikační rámce predikací *suki desu* (má rád) a *kirai desu* (nemá rád). Vedlejší predikační rámce jsou nastoleny výrazy *kóča* (čaj) a *kóhí* (káva), skrze funkci partikule *wa*. Výrazy *kóča* a *kóhí* jsou referenčními body vedlejších predikačních rámců, jež jsou ve vzájemném kontrastu (kontrastivní interpretaci naznačujeme mj. šrafováním vnitřních kruhů).

McClure (2000: 192) uvádí, že případy výpovědí s třemi a více výskyty TOPOSU v rámci jedné věty jsou velmi výjimečné. Z kognitivního hlediska to není překvapivé, neboť TOPOS je výsledkem konstrukčních operací a kognitivní vlastnosti mluvčího (pozornost, paměť apod.) zde pro interpretaci

představují výrazně omezující faktory. Aktuálnost nastoleného predikačního rámce však současně není nutně omezena větou, v níž se TOPOS nachází. To je motivací pro Mikamim zdůrazňovaný koncept „přesahu tečky“ (*piriodogoe*), který jsme zmínili v části 3.4.1.

Funkci utvářet větné téma tedy pokládáme za pouze jednu z více funkcí, které může TOPOS v rámci výpovědi plnit. Všechny funkce jsou pak projekcí jednotného konstrukčního schématu, které spojuje jmennou frázi jako referenční bod s funkcí partikule *wa* prezentovat daný referenční bod jako prominentní prvek. Potenciál kontrastivního vytknutí i potenciál zdůraznění jsou přitom imanentní součástí tohoto konstrukčního schématu. Nicméně jak jsme uvedli na začátku 6. kapitoly, z hlediska informační struktury věty není TOPOS, tj. konstrukce [NP *wa*], v japonštině jediným prostředkem, jenž může fungovat jako vyjádření větného tématu. Z příkladů (87) zde vybereme konstrukce [NP \emptyset] a [NP *tte*] (které reprezentují příklady (87a) a (87c)), abychom vůči nim diferenčně vyšetřili TOPOS, a popsali tak specifikum konstrukčního schématu [NP *wa*] ve vztahu k funkci větného tématu.

Takebajaši (2004) poukazuje na skutečnost, že ve funkci označení TÉMATU lze v mnoha kontextech uplatnit kteroukoliv ze tří výše uvedených konstrukcí. Příkladem je (130) v kontextu náhlé změny tématu hovoru:

- (130) a) *Né, džinsei wa fušigi da jo ne.*
 b) *Né, džinsei \emptyset fušigi da jo ne.*
 c) *Né, džinsei tte fušigi da jo ne.*
 hele, život TOP zázračný COP SFP SFP.
 Hele, život je zázračnej, že jo.⁶⁸

Konstrukční schémata jednotlivých konstrukcí, jež vyjadřují TÉMA, však specificky omezují použitelnost konkrétních konstrukcí v určitých výpovědích. Konstrukce [NP \emptyset] a [NP *tte*] na rozdíl od TOPOSU nelze použít ve funkci vytýkání, tj. s kontrastivní interpretací.⁶⁹

- (131) *Mukašimukaši, aru tokoro ni, odžisan to obásan ga sunde imašita.*
 předávno, jisté místo DAT, dědeček KOM babička NOM bydlí.AVF je(AUX).PST.

*Odžísan wa/*ø/*tte jama e šibakari ni, obásan wa/*ø/*tte kawa e*

dědeček TOP hora ALL sběr.klestí DAT, babička TOP řeka ALL

sentaku ni ikimašita.

prádlo DAT jde.PST.

Kdysi dávno žili kdesi dědeček a babička. Dědeček chodil do hor sbírat klestí a babička k řece prát.

Specifičnost TOPOSU oproti konstrukcím [NP ø] a [NP *tte*] je nutně motivována specifičností konstrukčního schématu partikule *wa* oproti výrazům *tte* či oproti nulovému signifikantu ø. Tuto specifičnost spatřujeme ve funkci prominentního uvedení daného referenčního bodu. Jak jsme již zmínili v části 6.4.2, prominentní uvedení chápeme jako konstruování, jež se od konstruování primární význačnosti participantu (tj. od konstruování nominativem, [NP *ga*]) liší. Zatímco primární význačnost (fokalizace) spočívá v relativně nejvyšším, tj. centrálním zaměření pozornosti na určitého participanta predikačního rámce oproti jinému participantovi téhož rámce, prominentnost referenčního bodu spočívá ve vyzdvižení určitého prvku vůči pozadí, tj. vůči bázi daného konstruování. Touto bází může být konceptualizovaná komunikační situace, textové téma, případně jeho vybrané aspekty aj. Vyzdvižení určitého prvku jako něčeho prominentního vůči pozadí, bázi, tedy ve své podstatě odpovídá konceptu profilování, jak je užíván v Langackerově kognitivní gramatice.⁷⁰

Na tomto místě tedy můžeme shrnout konstrukční schéma, tj. obecný obsahový plán konstrukce [NP *wa*] následujícím způsobem:

Konstrukce [NP *wa*] představuje entitu se jmenným profilem, jež je mluvčím uvedena na scénu výpovědi jako prvek vůči určité konceptuální bázi prominentní.

Jestliže jsme si na začátku této kapitoly stanovili za cíl posoudit, do jaké míry lze konstrukci [NP *wa*] asociovat s pojmem TÉMA, můžeme konstatovat, že tato konstrukce není jediným prostředkem v systému japonského jazyka, jenž může plnit funkci větného tématu. Výraz, o němž van Oosten

(1984) hovoří jako o „reprezentantu“ TÉMATU, může být v systému japonského jazyka doprovázen i jinými výrazovými prostředky než jen partikulí *wa* (např. *te*, *nanka*, *koso*, \emptyset aj.), a přitom si podržet základní charakteristiku TÉMATU – vyjadřování toho, o čem se hovoří (*aboutness*). Současně lze také říci, že vyjadřovat větné téma není jedinou funkcí konstrukce [NP *wa*]. Tato konstrukce má potenciál se realizovat mj. ve funkci kontrastivního vytýkání či zdůraznění. Z těchto důvodů také konstrukci [NP *wa*] neklasifikujeme jako TÉMA, nýbrž pro ni zavádíme koncept TOPOS.